

ਈਗਰ ੩ ਈਗਰੀ

ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ

www.punjabilibrary.com

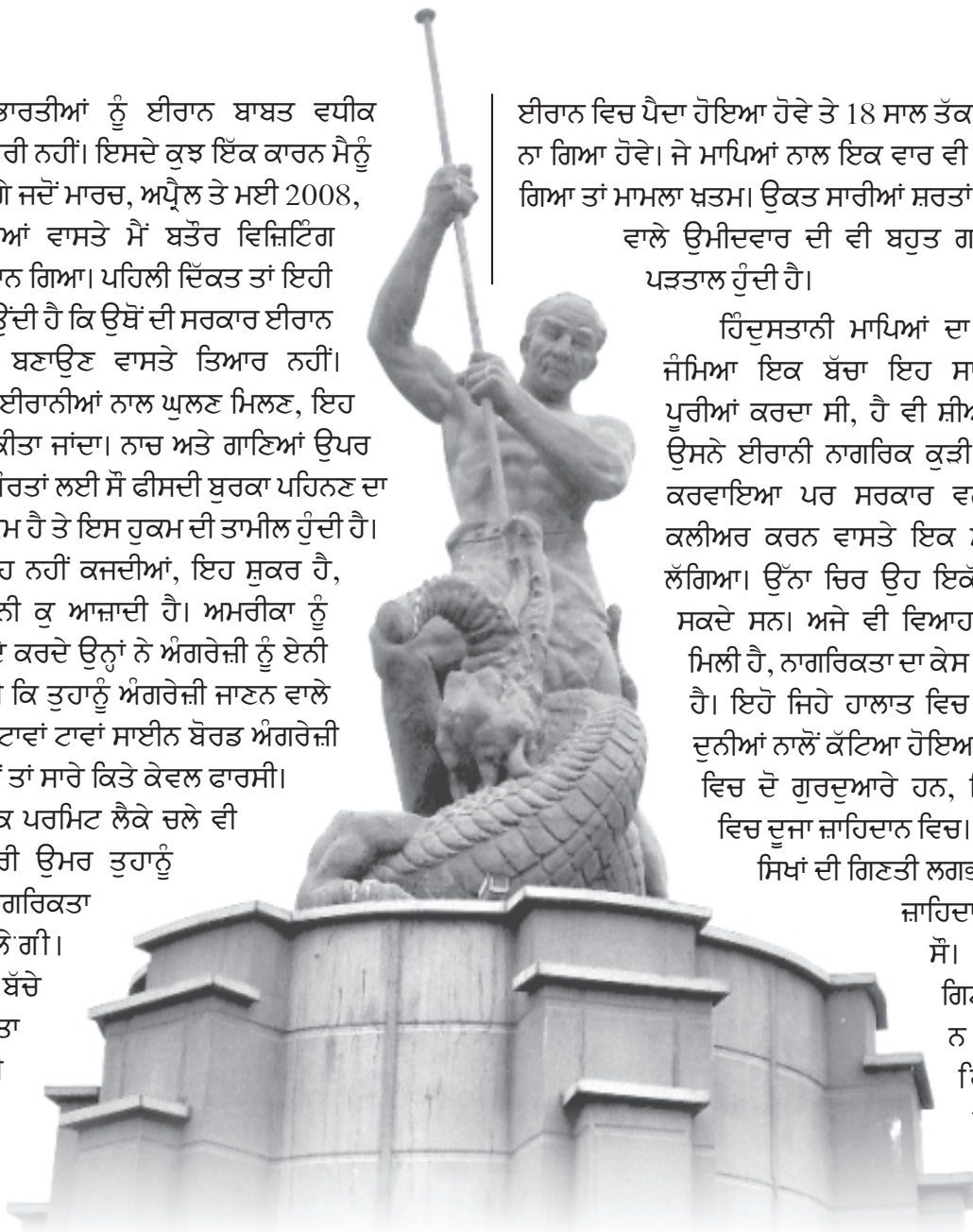
ਹਰਪਾਲ ਸਿੰਘ ਪੰਨੂ

ਈਰਾਨ ਅਤੇ ਅਜੋਕੇ ਈਰਾਨੀ

ਅਜੋਕੇ ਭਾਰਤੀਆਂ ਨੂੰ ਈਰਾਨ ਬਾਬਤ ਵਧੀਕ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਸਦੇ ਕੁਝ ਇੱਕ ਕਾਰਨ ਮੈਨੂੰ ਉਦੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ ਜਦੋਂ ਮਾਰਚ, ਅਪ੍ਰੈਲ ਤੇ ਮਈ 2008, ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਮੈਂ ਬੜੇਰ ਵਿਜ਼ਿਟਿੰਗ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਈਰਾਨ ਗਿਆ। ਪਹਿਲੀ ਦਿੱਕਤ ਤਾਂ ਇਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਥੋਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਸੈਰਗਾਹ ਬਣਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਲੋਕ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨਾਲ ਘੁਲਣ ਮਿਲਣ, ਇਹ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ। ਨਾਚ ਅਤੇ ਗਾਣਿਆਂ ਉਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਹੈ। ਔਰਤਾਂ ਲਈ ਸੌ ਫੀਸਦੀ ਬੁਰਕਾ ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਹੁਕਮ ਦੀ ਤਾਮੀਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਈਰਾਨਣਾ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਕਜਦੀਆਂ, ਇਹ ਸ਼ੁਕਰ ਹੈ, ਯਾਨੀ ਕਿ ਏਨੀ ਕੁ ਆਜ਼ਾਦੀ ਹੈ। ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਕਰਦੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਏਨੀ ਨਫਰਤ ਕੀਤੀ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਜਾਣਨ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ ਲਭਦੇ। ਟਾਵਾਂ ਟਾਵਾਂ ਸਾਈਨ ਬੋਰਡ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਕਿਤੇ ਕੇਵਲ ਫਾਰਸੀ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਵਰਕ ਪਰਮਿਟ ਲੈਕੇ ਚਲੇ ਵੀ ਗਏ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਈਰਾਨ ਦੀ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇਗੀ। ਕੇਵਲ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਮਿਲੇਗੀ ਜਿਹੜਾ

ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ ਤੇ 18 ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਜੇ ਮਾਪਿਆਂ ਨਾਲ ਇਕ ਵਾਰ ਵੀ ਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮਾਮਲਾ ਖਤਮ। ਉਕਤ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਉਮੀਦਵਾਰ ਦੀ ਵੀ ਬਹੁਤ ਗਹਿਰੀ ਖੁਫ਼ੀਆ ਪੜਤਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਾਪਿਆਂ ਦਾ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆ ਇਕ ਬੱਚਾ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਸ਼ਰਤਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੈ ਵੀ ਸ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਉਸਨੇ ਈਰਾਨੀ ਨਾਗਰਿਕ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਵਲੋਂ ਇਹ ਕੇਸ ਕਲੀਅਰ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਸਾਲ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗਿਆ। ਉੱਨਾ ਚਿਰ ਉਹ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਅਜੇ ਵੀ ਵਿਆਹ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲੀ ਹੈ, ਨਾਗਰਿਕਤਾ ਦਾ ਕੇਸ ਵਿਚਾਰ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਹਾਲਾਤ ਵਿਚ ਈਰਾਨ ਬਾਕੀ ਦੁਨੀਆਂ ਨਾਲੋਂ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਦੋ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਨ, ਇਕ ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਚ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ ਵਿਚ। ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲਗਭਗ 500 ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ ਵਿਚ ਦੋ ਕੁ ਸੌ। ਹਿੰਦੂਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਏਨੀ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਹਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਦੇ

Tehran Chowk - Killing an Ajgar- 30 feet high statue of a brave man

ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਉਥੇ ਉਚ ਵਿਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਖ਼ਤ ਹਾਲਾਤ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ, ਵਧੀਕ ਉਥੇ ਹੀ ਵਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਦਾ ਖੇਤਰ ਕੇਵਲ ਇਸਲਾਮਿਕ ਸਟੱਡੀਜ਼ ਅਤੇ ਫਾਰਸੀ ਸਿਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਈਰਾਨ ਦੇ ਲੋਕ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਇੰਨੇ ਕੁ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਆਪਣੀ ਰਿਹਾਇਸ਼ ਦੌਰਾਨ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਜਾਣ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਇਹ ਦਾਅਵਾ ਮੂਰਖਤਾਪੂਰਨ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਗੜ ਜਾਣੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਸਰਦਾਰਨੀ ਨਾਲ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਔਰਤਾਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਨੇੜੇ ਨੇੜੇ ਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ। ਜਿਸਨੇ ਈਰਾਨੀ ਔਰਤਾਂ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀਆਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੁਹੱਪਣ ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਤਿੱਖੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼, ਪਤਲੀਆਂ, ਲੰਮੀਆਂ, ਗੋਰੀਆਂ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਗੁਲਾਬੀ ਹਨ। ਯੋਰਪੀਅਨਾਂ ਦਾ ਗੋਰਾ ਰੰਗ ਸੁਹਣਾ ਨਹੀਂ ਲਗਦਾ। ਜਿਹੜਾ ਯੋਰਪੀ ਗੋਰਾ ਗੋਰੀ ਤੁਸੀਂ ਤਿੱਖੇ ਨੈਣ ਨਕਸ਼ਾਂ ਵਾਲਾ ਤੇ ਗੁਲਾਬੀ ਰੰਗ ਦਾ ਦੇਖੋ, ਉਸਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਈਰਾਨੀ ਖੂਨ ਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ, ਸਾਡੀਆਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਹਕਾਫ ਦੀਆਂ ਪਰੀਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੌਣ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ? ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਮੁਸਕਾਂਦਿਆਂ ਕਿਹਾ - ਕਾਕੇਸ਼ੀਆ ਦੀਆਂ ਪਹਾੜੀਆਂ, ਹੋਰ ਕੀ? ਕੋਹ ਮਾਇਨੇ ਪੱਥਰ, ਪਹਾੜੀ, ਤੇ ਕਾਫ, ਕਾਕੇਸ਼ੀਆ ਲਈ। ਪੁਰਾਣਾ ਪੈਮਾਨਾ ਮੀਲ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਹ ਹੋਇਆ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਜੋ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ ਮੀਲ ਦਾ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਮੀਲ-ਪੱਥਰ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਕੋਹ (ਪੱਥਰ) ਹੋਇਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਗੁਲਾਬ ਦੇ ਸ਼ੌਕੀਨ ਜਾਂ ਜਾਪਾਨੀ ਹਨ ਤੇ ਜਾਂ ਈਰਾਨੀ। ਗੁਲਾਬ ਨੂੰ ਰੋਜ਼ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਗੁਲਾਬ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਕਾਰਨ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ - ਰੋਜ਼ ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਲਫਜ਼ ਹੈ ਜੋ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਗੁਲਾਬ ਤਾਂ ਫੁੱਲ ਦਾ ਆਬ ਹੋਇਆ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਫੁੱਲ ਦਾ ਰਸ।

ਜਿਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਟਿਕਾਣਾ ਸੀ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਕੁੰਮ। ਸਾਡੀ ਮੇਜ਼ਬਾਨ ਸੰਸਥਾ ਸੀ ਸੈਂਟਰ ਫਾਰ ਰਿਲੀਜ਼ਸ ਸਟੱਡੀਜ਼। ਇਸ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅੱਠਵੇਂ ਈਮਾਮ ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਦੀ ਭੈਣ ਹਜ਼ਰਤ ਫਾਤਿਮਾ ਮਾਸੂਮਾ ਨੇ ਅਪਣੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਦਮ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਤੋਂ ਬਾਦ ਸ਼ੀਆ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਾਸਤੇ ਈਮਾਮਾਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਹੈ। ਸੁੰਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ੀਆ ਫਿਰਕਿਆਂ ਦੇ ਦੰਗੇ ਅਕਸਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਤਾਜੀਆਂ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਖਾਸ ਕਰਕੇ। ਈਮਾਮਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 12 ਹੈ, ਉਹ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਕਤਲ ਹੋਏ। ਬੀਬੀ ਫਾਤਿਮਾ ਮਾਸੂਮਾ ਆਪਣੇ ਕਾਫਲੇ ਨਾਲ ਬਚਦੀ ਬਚਾਂਦੀ ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਤੁਰਦੀ ਹੋਈ ਜਦੋਂ ਕੁੰਮ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀ ਤਦ ਤਕ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਸਾਥੀ ਕਤਲ ਕਰ ਦਿਤੇ ਗਏ ਸਨ। ਇਹ ਨਿਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਬਸਤੀ। ਫਾਤਿਮਾ ਮਾਸੂਮਾ ਸਫਰ ਵਿਚ ਏਨੀ ਬੱਕ ਗਈ ਸੀ ਕਿ ਇਕ ਮਹੀਨੇ

ਬਾਦ ਕਮਜ਼ੋਰੀ ਕਾਰਨ ਦੇਹਾਂਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਫਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਮ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਇਮਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਮੱਕੇ ਤੋਂ ਬਾਦ ਈਰਾਨੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਤੇ ਕੁੰਮ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਹਨ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਵਿਚ ਅੱਠਵੇਂ ਈਮਾਮ ਦੀ ਸ਼ਹਾਦਤ ਹੋਈ, ਸ਼ਹਾਦਤ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਫਾਰਸੀ ਲਫਜ਼ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੈ। ਇਹ ਅੱਠਵਾਂ ਈਮਾਮ, ਸੱਤਵੇਂ ਈਮਾਮ ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸੀ ਤੇ ਅਲੀ ਰਜ਼ਾ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਪਟਿਆਲੇ ਜ਼ਿਲੇ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਸਮਾਣੇ ਵਿਚ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਈਮਾਮਬਾੜਾ ਸਮਾਣੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਕੁੰਮ, ਤਹਿਰਾਨ ਤੋਂ 150 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੂਰੀ ਤੇ ਹੈ। ਈਰਾਨ ਦੀ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਚ ਹੈ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਕੁੰਮ ਵਿਚੋਂ ਚਲਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੀਆ ਈਰਾਨ ਦਾ ਹਰੇਕ ਧਾਰਮਿਕ ਨੇਤਾ ਜਿਸਨੂੰ ਆਇਤੁੱਲਾ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਕੁੰਮ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਹਰਮ ਵਿਚ ਬੈਠ ਕੇ ਫੈਸਲੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗ਼ਾਵਤ ਆਇਤੁੱਲਾ ਖੁਮੀਨੀ ਨੇ ਹਰਮ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਸੀ।

ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਚ ਤਿੰਨ ਮੰਜ਼ਲਾ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਹੈ। ਮੁਹੰਮਦ ਰੂਹਾਨੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤਿੰਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਸਨ, ਦੂਜਾ ਪਰਸ਼ੀਅਨ ਗਲਫ ਲਾਗੇ ਅਬਾਦਾਨ ਵਿਚ ਤੇ ਤੀਜਾ ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ ਵਿਚ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਵੇਲੇ ਅਬਾਦਾਨ ਵਿਚ ਸਿਖਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਕਾਫੀ ਸੀ, ਇਕ ਸੜਕ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਸਿੱਖ ਐਲੀ ਸੀ। ਅਬਾਦਾਨ ਵਿਚੋਂ ਸਿੱਖ ਤਹਿਰਾਨ ਆ ਗਏ ਹਨ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਅਜਾਇਬਘਰ ਹੋ ਗਈ। ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਦਿਲਚਸਪ ਘਟਨਾ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਹੈ।

ਪਹਿਲਵੀ ਖਾਨਦਾਨ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਦੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਹੋਏ। ਪਹਿਲਾ ਰਜ਼ਾ ਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਵੀ, ਦੂਜਾ ਮੁਹੰਮਦ ਸ਼ਾਹ, ਉਸਦਾ ਬੇਟਾ। ਪਹਿਲਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਭਲਾ ਮਾਣਸ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਤਰਜ਼ ਦੀ ਤਰੱਕੀ ਦੇਣ ਵਾਸਤੇ ਪੂਰੀ ਤਾਕਤ ਲਾ ਦਿਤੀ ਸੀ। ਸਾਲ 1940 ਵਿਚ ਉਸਦਾ ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ ਵੱਲ ਦੌਰਾ ਸੀ। ਇਹ ਪਿੰਡ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਹੈ। ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਮ ਸੀ ਦੁਜ਼ਤਿ-ਆਬ, ਜਿਸਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਪਾਣੀ-ਚੋਰ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਹ ਪਿੰਡ ਲਾਗਿਓਂ ਗੁਜ਼ਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਉਸਨੇ 6-7 ਸਿਖ ਕਿਸਾਨ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਵਾਪਸ ਆਉਂਦੇ ਦੇਖੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਿਰਾਂ ਉਪਰ ਦਸਤਾਰਾਂ ਅਤੇ ਦਾਹੜੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਸਨ। ਸ਼ਾਹ ਆਪਣੇ ਘੋੜੇ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਗਿਆ ਤੇ ਪੂਰਨ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਝੁਕ ਕੇ ਸਲਾਮ ਅਰਜ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ - ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਰੂਹਾਨੀ ਫਕੀਰ ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਦੇਖੇ। ਕਿਸਾਨ ਚਲੇ ਗਏ ਤਾਂ ਦਰਬਾਰੀਆਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਫਕੀਰ ਫਕੂਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਤਾਂ ਜਾਹਲ ਕਿਸਾਨ ਹਨ, ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋਏ ਨੇ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵੱਖਰਾ ਮਜ਼ਹਬ ਹੈ,

ਇਹ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ, ਲੋਕਾਂ ਦੀਆਂ ਤਕਲੀਫਾਂ ਸੁਣਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਜਦੋਂ ਜਾਣ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੇ ਦੀਦਾਰ ਇਕ ਵਾਰ ਫੇਰ, ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਨ ਦਾ ਖਾਹਸ਼ਮੰਦ ਹਾਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਗਿਆ, ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਸਤਿਕਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਫਿਰ ਦੁਹਰਾਇਆ - ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੋਂ ਪਛਾਣਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਨੇਕਬਖਤ ਇਨਸਾਨ ਹੋ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਹਜ਼ੂਰ ਸੁੱਚੀ ਕਿਰਤ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ। ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਕੀ ਸਰਕਾਰ ਹੋਈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਸਜਿਦ ਤਾਮੀਰ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਨਹੀਂ? ਕੀ ਮੁਲਕ ਹੋਇਆ ਜਿਥੇ ਬੰਦਗੀ ਕਰਨ ਲਈ ਫਕੀਰ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੇ ਇਕ ਥਾਂ?

ਹੁਕਮ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇਹ ਹੱਕ ਹੈ ਮੈਂ ਇਸ ਇਬਾਦਤਗਾਹ ਵਾਸਤੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਗੰਬਰ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕਰਾਂ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਚੈਕ ਭੇਟ ਕੀਤਾ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਦੁਜ਼ਦਿ-ਆਬ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਬਾਦ ਇਸ ਪਿੰਡ ਦਾ ਨਾਮ ਹੋਏਗਾ ਜ਼ਾਹਿਦਾਨ (ਰੱਬ ਦੇ ਮੁਰੀਦ)।

ਤਹਿਰਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਲਾਗਿਓਂ ਦੀ ਮੈਟਰੋ ਰੇਲ ਲੰਘਦੀ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਸਟੇਸ਼ਨ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ ਹੈ - ਦਰਵਾਜ਼ਾ-ਇ-ਦੌਲਤ। ਇਥੋਂ ਜਿਹੜੀ ਚੌੜੀ ਸੜਕ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਤੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਸਰਦਾਰ ਕਬੀਰ ਐਲੀ। ਐਲੀ ਮਾਇਨੇ ਰਾਹ। ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ - ਦਰਵਾਜ਼ਾ-ਇ-ਦੌਲਤ ਤਾਂ

Writer addressing faculty of University

ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ - ਕਿੰਨੀ ਜ਼ਮੀਨ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ? ਕਿਸਾਨਾ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਜੀ ਇਕ ਏਕੜ। ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਇਕ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਸੁਗਾਤ ਵਜੋਂ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਸਿਖਾਂ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਜੀ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਸ਼ਹਿਨਸ਼ਾਹ ਹਜ਼ਰਤ ਬਾਬਾ ਨਾਨਕ ਦੇ ਮੁਰੀਦ ਹਾਂ, ਨਾ ਅਸੀਂ ਗਰੀਬ ਹਾਂ, ਨਾ ਸਾਨੂੰ ਦਾਨ ਲੈਣ ਦੀ ਆਦਤ। ਅਸੀਂ ਅਪਣੇ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਖਰੀਦਾਂਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਤਾਂ ਦਿਉ। ਸ਼ਾਹ ਨੇ ਇਕ ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੁੱਛੀ ਤਾਂ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ - ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਠੀਕ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਖਜ਼ਾਨੇ ਵਿਚ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾਉ, ਮੈਂ ਰਜਿਸਟਰੀ ਕਰਨ ਦਾ ਹੁਣ ਜਨਵਰੀ-ਅਪ੍ਰੈਲ 2009

ਠੀਕ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਧਨਵਾਨ ਕੋਈ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਥਾਂ ਸਰਦਾਰ ਕਬੀਰ ਕੁਝ ਅਜੀਬ ਜਿਹਾ ਨਾਮ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਨਾਮ ਅਜਿਹੇ ਰੱਖੇ ਜਾਣੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਈਰਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਸਿਖਾਂ ਦੋਵਾਂ ਲਈ ਓਪਰੇ ਨਾ ਲੱਗਣ। ਦਸੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੇ ਨਾਮ ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਜ਼ਬਾਨ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹਨੇ ਸਨ। ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਇਕ ਸੜਕ ਹੈ ਸੀ। ਬਾਣੀਕਾਰ ਭਗਤਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਲਏ ਗਏ ਤਾਂ ਕਬੀਰ ਨਾਮ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਕਬੀਰ ਰੱਬ ਦੇ 99 ਨਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਨਾਮ ਹੈ। ਸੰਤ ਤੇ ਭਗਤ ਸ਼ਬਦ ਇਸ ਨਾਮ ਨਾਲ

ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਲਿਖਣੇ ਸਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਫਾਰਸੀ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਸਰਦਾਰ ਲਫਜ਼ ਬਹੁਤ ਸਤਿਕਾਰਯੋਗ ਹੈ। ਉਥੇ ਐਸ.ਐਸ.ਪੀ. ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਸਰਦਾਰ ਲਫਜ਼ ਹੈ ਡਿਪਟੀ ਕਮਿਸ਼ਨਰ ਵਾਸਤੇ ਵੀ। ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਾਂਦਾ - ਤੁਹਾਡੀ ਦਾਨਿਸ਼ਗਾਹ (ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ) ਦਾ ਸਰਦਾਰ ਕੌਣ ਹੈ? ਸਰਦਾਰ ਮਾਇਨੋ ਚੀਫ਼। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਇਕ ਸਿੱਖ ਔਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਈ ਤੇ ਕਿਹਾ - ਅਹਿ ਦੇਖ ਭਰਾ, ਮੇਰਾ ਇਹ ਵੀਹ ਸਾਲ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਸਾਬਤ ਸੂਰਤ ਐ। ਇਥੇ ਬਾਹਰਵੀਂ ਪਾਸ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੋ ਸਾਲ ਫੌਜ ਦੀ ਨੌਕਰੀ ਕਰਨੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਫੌਜੀ ਅਫਸਰ ਆਖਦੇ ਨੇ ਕੇਸ ਕਟਾ ਤੇ ਟੋਪੀ ਪਹਿਨ। ਇਹ ਏਥੇ ਜੰਮਿਆ ਪਲਿਆ, ਤਾਂ ਵੀ ਕੇਸਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਕਰਦੈ। ਮੈਂ ਫੌਜ ਦੇ ਸਰਦਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਮੰਨਦਾ ਈ ਨੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮਦਦ ਕਰੋ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਤੁਸੀਂ ਈਰਾਨੀ ਹੋ, ਤੁਹਾਡੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਤਾਂ ਸਰਦਾਰ ਮੇਰੀ ਕਿਉਂ ਮੰਨੇਗਾ? ਉਹ ਬੋਲੀ - ਤੁਸੀਂ ਦਾਨਿਸ਼ਵਰ ਓ ਨਾ। ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਮੋੜ ਈ ਨੀ ਸਕਦਾ ਉਹ। ਬਗੈਰ ਕਿਸੇ ਉਮੀਦ ਦੇ ਪੰਜ ਸਤ ਸਿਖਾਂ ਸਣੇ ਮੈਂ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ, ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਂ ਦਾਨਿਸ਼ਵਰਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ ਹਾਂ ਤੇ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਗੁਜ਼ਾਰਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਜੱਫੀ ਪਾਕੇ ਮਿਲਿਆ। ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ- ਇਹ ਜੁਆਨ ਆਪਣੇ ਮਜਹਬ ਵਿਚ ਕਾਮਲ ਰਹਿੰਦਾ ਹੋਇਆ ਫੌਜ ਦੀ ਸਰਵਿਸ ਕਰੇਗਾ। ਦਸਖਤ।

ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਚ ਭਾਰਤ ਦੀ ਸੁਪਰੀਮ ਕੋਰਟ ਦੇ ਰਿਟਾਇਰਡ ਚੀਫ਼ ਜਸਟਿਸ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਦਾ ਭਰਾ ਮਿਲਿਆ, ਕੰਵਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੋ ਡਾਕਟਰ ਹੈ। ਉਸਦੀ ਸਰਦਰਨੀ ਪਟਿਆਲੇ ਦੇ ਨਾਮਵਰ ਵਕੀਲ ਕੁਲਦੀਪ ਸਿੰਘ ਸਾਹਨੀ ਦੀ ਭੈਣ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਬੀਬੀ ਮੈਂ ਵੀ ਪਟਿਆਲੇ ਦਾ ਹਾਂ, ਸੋ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਹੋਈ। ਉਹ ਬੋਲੀ - ਅੱਜ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਿਲਣ ਆਈ ਆਂ। ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਤੁਹਾਡਾ ਇਥੇ ਆਉਣ ਦਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ? ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇ? ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਕਿਤੋਂ ਤਵਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਈਰਾਨੀ ਖਾਣੇ ਸੁਆਦ ਨੀਂ ਲਗਦੇ। ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਵਿਚ ਉਸਦੇ ਘਰੋਂ ਤਵਾ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਈਰਾਨ-ਵਾਸੀ ਘਰ ਵਿਚ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਪਕਾਉਂਦੇ। ਹਰੇਕ ਗਲੀ ਵਿਚ ਨਾਨਬਾਈ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਮਿਲੇਗੀ। ਗਜ਼ ਗਜ਼ ਦੇ ਵਿਆਸ ਵਾਲੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ, ਤਵੇ ਦੀਆਂ ਵੀ ਤੰਦੂਰੀ ਵੀ। ਕੋਈ ਈਰਾਨੀ ਗਰਮਾ ਗਰਮ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦਾ ਸੁਕੀਨ ਨਹੀਂ। ਤਿੰਨ ਚਾਰ ਦਿਨਾ ਦੀਆਂ ਰੋਟੀਆਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਘਰ ਲੈ ਆਏ ਤੇ ਦਾਲ ਸ਼ਬਜੀ ਮੀਟ ਆਦਿਕ ਨਾਲ ਖਾ ਲਈ। ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਲਾਦ, ਚਾਵਲ ਅਤੇ ਫਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹਨ। ਦੁੱਧ ਦਹੀਂ ਤੇ ਮੱਖਣ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਰੱਜਵੀਂ, ਪਰ ਨਾ ਨਮਕ ਪਾਉਣ ਨਾ ਮਿਰਚ। ਜਿਸਨੂੰ ਨਮਕ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਆਪੋ ਆਪਣਾ ਪਾ ਲਵੇ ਪਰ ਮਿਰਚ ਫੇਰ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਕੋਈ ਖਰੀਦਦਾ ਨਹੀਂ।

ਸਾਰੇ ਕੁੰਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਮਿਰਚਾਂ ਖਰੀਦਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਦੁਕਾਨ ਲੱਭੀ ਜਿਥੋਂ ਹਫਤੇ ਵਾਸਤੇ ਖਰੀਦ ਲਿਆਉਂਦੇ।

ਤਹਿਰਾਨ ਦੇ ਬਜ਼ਾਰ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸਾਂ ਤਾਂ ਪੇਂਟਰ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਸ਼ੋ ਰੂਮ ਦਿਸਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਣ ਸਾਰ ਆਰਟਿਸਟ ਆਇਆ ਤੇ ਫੋਟੋ ਖਿਚਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮੰਗੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਕਿਸ ਮਕਸਦ ਲਈ? ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਤੁਸੀਂ ਬਤੌਰ ਮਾਡਲ ਇਥੇ ਬੈਠੋਗੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਫੋਟੋ ਨੂੰ ਮਾਡਲ ਮੰਨਦਿਆਂ ਇਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤਿਆਰ ਕਰਾਂਗਾ। ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਆਏ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡਾ ਦਿਲ ਕਰੇਗਾ ਕਿ ਅਪਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿਚ ਖਰੀਦੋ ਪਰ ਮੈਂ ਮੁਫਤ ਸੁਗਾਤ ਦਿਆਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਤਕ ਤਾਂ ਕਈ ਵਿਕ ਚੁਕੀਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ। ਮੇਰਾ ਬੜਾ ਚੰਗਾ ਹੱਥ ਚਲਦਾ ਹੈ ਜੀ।

ਪੱਛਮੀ ਆਲੋਚਕਾਂ ਨੇ ਈਰਾਨੀ ਕਲਾਕਾਰਾਂ 'ਤੇ ਦੋਸ਼ ਲਾਇਆ ਕਿ ਉਹ ਨਕਲਚੀ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੇ ਬੁਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਕੇ ਨਵੇਂ, ਪੁਰਾਣਿਆਂ ਵਰਗੇ ਬਣਾ ਬਣਾ ਵੇਚ ਰਹੇ ਹਨ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਪੇਂਟਿੰਗਜ਼ ਦੀਆਂ ਨਕਲਾਂ ਵੇਚ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਦੋਸ਼ ਫਜ਼ੂਲ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹ ਦੱਸ ਕੇ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤ ਵੇਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਫਲਾਣੀ ਕ੍ਰਿਤ ਜਿਹੜੀ ਫਲਾਣੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿਚ ਪਈ ਹੈ, ਇਹ ਉਸਦੀ ਨਕਲ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਤਸਵੀਰਾਂ, ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਉਪਰ ਉਕਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ, ਵਧੀਕ ਬੱਕਰਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੱਲਾਂ ਉਪਰ। ਖੱਲ ਦਾ ਰੰਗ ਹਲਕਾ ਪੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ ਚੌੜਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਪੰਜਾਬਣਾਂ ਬੋਹਟੀਆਂ ਬਣਾਇਆ ਕਰਦੀਆਂ ਸਨ। ਇਸ ਪੱਧਰ ਨਾੜ ਨੂੰ ਜੋੜ ਜੋੜ ਉਹ ਪਲਾਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੇਂਟਿੰਗ ਦਾ ਗਰਾਉਂਡ ਬਿਲਕੁਲ ਖੱਲ ਦੀ ਸ਼ਕਲ ਦਾ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਉਪਰ ਪੁਰਾਣੀ ਤਸਵੀਰ ਨੂੰ ਰਿਕੰਸਟਰਕਟ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮਿਸਰ ਦੀ ਬਹਾਦਰ ਮਹਾਰਾਣੀ ਅਹਿਮੋਸ (3500 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਈ) ਦੀ ਖੱਲ ਉਪਰ ਉਕਰੀ ਇਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਬਗਦਾਦ ਦੇ ਅਜਾਇਬ ਘਰ ਵਿਚ ਪਈ ਹੈ ਜੋ 2500 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣੀ ਮਿਥੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਉਤਾਰਾ ਪੰਜ ਸੌ ਰੁਪਏ ਵਿਚ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਤੁਸੀਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਨਕਲ ਨੂੰ ਨਕਲ ਕੋਈ ਕਹਿ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਈਰਾਨੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਕਲਾਕ੍ਰਿਤਾਂ ਅਜਾਇਬ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕੋਈ ਵੀ ਕੀਮਤ ਤਾਰ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਅਪਣੇ ਘਰ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਸਕਦੇ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੁਨਰ ਰਾਹੀਂ ਬਹੁਤ ਸਸਤੀਆਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਪੁਚਾ ਰਹੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੀ ਗੁਨਾਹ ਹੋਇਆ?

ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਫਤਿਹ ਕੀਤਾ ਉਦੋਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਿਕੰਦਰ ਨੇ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ ਦੀ ਥਾਂ ਉਸਦੇ ਨਜ਼ਦੀਕ ਨਵੀਂ ਰਾਜਧਾਨੀ ਉਸਾਰੀ ਜਿਸਦਾ ਨਾਮ ਰੱਖਿਆ - ਪਰਸਪੋਲਿਸ। ਇਥੇ ਉਸਨੇ ਸਾਨਦਾਰ ਮਹਿਲ ਉਸਾਰੇ ਜੋ ਹੁਣ

Naghsh-e-jahan_masjed-e-shah_esfahan

ਖੰਡਰ ਹੋ ਗਏ ਹਨ। ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਸੀ.ਡੀ. ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੈ - ਪਰਸਪੋਲਿਸ ਰਿਕੰਸਟਰਕਟਿਡ (ਨਵਾਂ ਉਸਾਰਿਆ ਮਹਾਂਨਗਰ); ਸੀ.ਡੀ. ਚਲਾਉ ਤਾਂ ਖੰਡਰ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਗੇ, ਉਦਾਸ ਸੰਗੀਤ ਚਲਦਾ ਰਹੇਗਾ - ਫਿਰ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ, ਪੱਥਰਾਂ ਦੇ ਕਣ ਜਿਹੜੇ ਹਵਾ ਨੇ ਸਦੀਆਂ ਤੋਂ ਰਗੜ ਰਗੜ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਖਿਲਾਰ ਦਿਤੇ ਸਨ, ਉਡ ਉਡ ਕੇ ਬਮਲਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਬੜਣ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਬਮੁਲੇ ਅਤੇ ਕੰਧਾਂ ਉਪਰ ਉੱਠਣ ਲਗਦੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਛੱਤਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਕੰਧਾਂ ਅਤੇ ਛੱਤਾਂ ਉਪਰ ਪੁਰਾਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ ਉਘੜਨ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਵਸਦੀ ਰਸਦੀ ਈਰਾਨ ਦੀ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਯੂਨਾਨੀਆਂ ਦੀ ਬਸਤੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਸੈਨਾਵਾਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਜੱਜ ਫੈਸਲੇ ਸੁਣਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਜੋਬਨਵੰਤੀਆਂ ਨੱਚ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਗਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਸੁਰਾਂ, ਪੁਰਾਣਾ ਸੰਗੀਤ।

ਈਰਾਨੀਆਂ ਵਰਗਾ ਹੁਨਰ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ। ਏਨੇ ਸ਼ੈਦਾਈ ਕਿ ਪੇਪਰ ਕਲਿੱਪ ਵੀ ਬਗੈਰ ਪੇਂਟਿੰਗ ਤੋਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੇ। ਹਰੇਕ ਘਰ ਵਿਚ ਪੂਰੇ ਫਰਸ਼ ਕਾਲੀਨਾਂ ਨਾਲ ਢਕੇ ਹੋਏ। ਪਹਿਲਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦਾ ਮਹਲ ਦੰਗ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਿਚ

ਦੇਖਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਇਹ। ਜੇ ਹਰ ਚੀਜ਼ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਖਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਇਕ ਹਫ਼ਤਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਹਰੇਕ ਦੇਸ ਵਿਚੋਂ ਆਈਆਂ ਸੁਗਾਤਾਂ ਸਜੀਆਂ ਪਈਆਂ ਹਨ। ਕਿਸ ਕਿਸ ਦਿਨ, ਕਿਸ ਕਿਸ ਦੇਸ ਬਾਬਤ, ਕੀ ਕੀ ਫੈਸਲੇ ਲਏ ਗਏ ਤੇ ਕਿਸ ਕਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿਚ; ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੈਨਿਨ, ਸਟਾਲਿਨ, ਚਰਚਿਲ, ਰੂਜ਼ਵਾਲਟ, ਮਸੋਲਿਨੀ ਨਾਲ ਵਿਚਾਰ ਵਟਾਂਦਰੇ ਕਰਨ ਦੀਆਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ ਫੋਟੋਆਂ ਮੈਨੂੰ ਜਬਾਨੀ ਯਾਦ ਰਹਿ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸਾਰੇ ਹੁਕਮਰਾਨ ਸਾਡੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਵਿਚ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਰਬ, ਘੋੜਿਆਂ ਦੇ ਸਾਜ਼, ਸ਼ਰਾਬ ਦੀਆਂ ਸੁਰਾਹੀਆਂ ਤੇ ਪੈਮਾਨੇ, ਸੰਗੀਤ ਦੇ ਸਾਜ਼, ਤੁਹਾਨੂੰ ਥਾਂ ਤੋਂ ਹਿੱਲਣ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ। ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੇ ਗਲੀਚੇ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਡਰਾਇੰਗ ਰੂਮ ਵਿਚਲਾ ਕਾਲੀਨ ਪੁਰਾਣਾ ਰੁਮਾਲ ਲੱਗਿਆ। ਤਿੰਨ ਈਰਾਨੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰਾਂ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਜੂਨ 09 ਦੇ ਅਖੀਰਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਾਲੀਨ ਮੈਂ ਵਲ੍ਹੇਟ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਲੁਕਾ ਦਿਆਂਗਾ। ਮੇਰਾ ਕਾਲੀਨ ਸੁਹਣਾ ਹੈ, ਮਹਿੰਗਾ ਹੈ, ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਦਿਖਾਉਣ ਦੇ ਕਾਬਲ ਨਹੀਂ।

ਕਾਲੀਨਾਂ ਦੇ ਵਡੇ ਸ਼ੋਅ ਰੂਮਜ਼ ਵਿਚ ਜਾਓ। ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਨਮੂਨਿਆਂ ਵਾਲੀ ਐਲਬਮ ਰੱਖਣਗੇ। ਐਲਬਮ ਵਿਚ ਫੋਟੋਆਂ ਨਹੀਂ,

ਅਸਲੀ ਕਾਲੀਨ ਹਨ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ। ਤੁਸੀਂ ਨਮੂਨੇ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰੋ ਤੇ ਸਾਈਜ਼ ਦੱਸੋ। ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਦ ਤੁਹਾਡੀ ਪਸੰਦ ਦਾ ਕਾਲੀਨ ਮਿਲ ਜਾਏਗਾ ਜਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਭੇਜ ਦੇਣਗੇ। ਕਾਲੀਨਾਂ ਦੇ ਇਹ ਨਿਕੇ ਨਿਕੇ ਨਮੂਨੇ ਵੀ ਵਿਕਦੇ ਹਨ, ਦੋ ਦੋ ਸੌ ਦਾ ਇਕ ਇਕ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਦਸ ਨਮੂਨੇ ਖਰੀਦ ਲਿਆਇਆ, ਸੁਹਣੇ ਫਰੇਮਾਂ ਵਿਚ ਜੜਾ ਕੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤੇ।

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਖਲੀਲ ਗੰਬਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਦੇਸ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮਾਸੂਮਾ ਦੇ ਹਰਮ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ ਲੈਕੇ ਜਾਇਓ। ਪਰ ਫਿਰ ਉਹ ਖਾਮੋਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਤੁਹਾਡੇ ਭਾਰਤੀ ਸਾਥੀ ਮੁਹੰਮਦ ਹਬੀਬ ਨੂੰ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਮਿਲ ਜਾਏਗੀ ਪਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਗੈਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਦੇ ਦਾਖ਼ਲੇ ਉਪਰ ਪਾਬੰਦੀ ਹੈ। ਹਾਂ ਤੁਹਾਡੀ ਬੀਵੀ ਚਲੀ ਜਾਏ। ਇਹਦਾ ਕਿਹੜਾ ਪਤਾ ਲੱਗਣੈ। ਤੁਸੀਂ ਨਾਂ ਹੀ ਜਾਇਓ, ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿਤਾ ਗਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਬੁਰਾ ਮਨਾਓਗੇ, ਇਹ ਬੇਅਦਬੀ ਹੋਇਗੀ ਇਕ ਸ਼ਾਨਦਾਰ ਮਹਿਮਾਨ ਦੀ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਹਰ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਾਂਗਾ। ਜੇ ਵਾਪਸ ਪਰਤਾ ਦਿਤਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਬੁਰਾ ਨਹੀਂ ਮਨਾਵਾਂਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਵਾਇਤਾਂ ਦਾ ਅਦਬ ਕਰਨਾ ਮੇਰਾ ਫਰਜ਼ ਹੈ। ਖਲੀਲ ਦੀ ਇਛਾ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਉਸਦੇ ਵਰਜਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੈਂ ਅਪਣੇ ਸਾਥੀ ਅਤੇ ਬੀਵੀ ਸਮੇਤ ਅੰਦਰਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਪਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਛੇ ਫੁੱਟ ਲੰਮੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਾਂਹ ਨੂੰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀ ਟਾਹਣੀ ਛੁਹਾਈ, ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਅਪਣੀ ਛਾਤੀ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਝੁਕਿਆ, ਫਿਰ ਫੁੱਲਾਂ ਲੱਦੀ ਟਾਹਣੀ ਨਾਲ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ, ਅਰਬ ਸੀ, ਬਾਹਰ ਵੱਲ ਵਾਪਸ ਜਾਓ। ਏਨੇ ਸਲੀਕੇ ਨਾਲ ਵੀ ਕੋਈ ਵਾਪਸ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿ ਸਕਦੈ..., ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ, ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਥੇ ਆਉਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ। ਈਰਾਨੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਦਿਲਕਸ਼ ਅਦਾ ਦੇਖ ਸਕਿਆ। ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਬੀਬੀ ਮਾਸੂਮਾ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਕੋਲੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਂ ਮਾਂ ਗੁਜਰੀ ਯਾਦ ਆਉਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਹਸਨ ਹੁਸੈਨ, ਉਹੋ ਜਿਹੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦੇ। ਨਾਂ ਤੇ ਥਾਂ ਬਦਲ ਬਦਲ ਕੇ ਹੀਰੋ ਸਾਨੂੰ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸੁਨਹਿਰੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਦਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਦ। ਮੈਂ ਹੀਰਿਆਂ ਵਰਗੀ ਦੇਸੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਤਾਂ ਦੇਖੀ ਸੀ ਪਰ ਇਥੇ ਸੁਨਹਿਰੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਕਿਵੇਂ? ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਜੀ ਇਸ ਵਿਚ ਕੇਸਰ ਮਿਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਕੇਸਰੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਕੇਵਲ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਮਿਲੇਗੀ। ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਜਿੰਨਾ ਕੇਸਰ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਦੁੱਗਣਾ ਕੇਵਲ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਰੇਸਤਰਾਂ ਵਿਚ ਕੇਸਰੀ ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੇ ਮਰਤਬਾਨ ਹਨ, ਹੁਕਮ ਕਰੋ ਕਿ ਚੀਨੀ ਦੀ ਥਾਂ ਮਿਸ਼ਰੀ ਦੀ ਚਾਹ ਦਿਓ, ਹਾਜ਼ਰ ਹੈ। ਵਧੀਕ ਸਫਰ ਬੱਸਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ, ਲੋਕਲ ਵੀ ਦੂਰ

ਵੀ, ਹਰੇਕ ਬਸ ਏ.ਸੀ. ਹੈ। ਪਿਛਲਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਔਰਤਾਂ ਲਈ, ਅਗਲਾ ਅੱਧ ਮਰਦਾਂ ਲਈ। ਆਟੋਮੈਟਿਕ ਤਾਕੀਆਂ ਵੀ ਵਖ ਵਖ। ਇਕ ਅਜਨਬੀ ਮੁਸਲਮਾਨ ਮੁਸਾਫਰ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਸੀਟ ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਉਹ ਉਠਿਆ, ਅਰਜ਼ ਕੀਤੀ - ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਸੀਟ 'ਤੇ ਆ ਜਾਓ ਮੇਰੇ ਵਾਲੀ ਤੇ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਇਸ ਨਾਲ ਕੀ ਫਰਕ ਪੈਦੈ? ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਜੀ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਵਲ ਪਿੱਠ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਬੈਠ ਸਕਦਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਬਦਸਲੂਕੀ ਲਗਦੀ ਹੈ।

ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਾਕ ਆਮ ਸੁਣਨ ਨੂੰ ਮਿਲਦੇ - ਕੁਦਮ ਕਿਸ਼ਵਰ ਸੁਮਾ, ਵਤਨ ਸੁਮਾ ਕੁਜਸ? (ਤੁਸੀਂ ਕਿਥੋਂ ਆਏ ? ਵਤਨ ਕਿਹੜਾ ਹੋਇਆ ?) ਆਯਾ ਸੁਮਾ ਅਜ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ ਆਮਾਦਿ (ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਆਏ ਹੋ?) ਆਯਾ ਸੁਮਾ ਰੂਹਾਨੀ ਇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ ਹਸਤੀਤ? (ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਹੋ?) ਬੇਸ਼ੁਮਾ ਵ ਕਿਸ਼ਵਰੇਤਾਨ ਦੁਰੂਤ ਮੀ ਫਰਿਸਤਮ (ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਸਲਾਮ)। ਖੁਦਾ ਸੁਮਾ ਰਾ ਖੁਸ਼ਨੀ ਗਹਿਦਾਰਤ (ਖੁਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਨੂੰ ਸੁਖੀ ਰੱਖੇ)। ਕੁੜੀਆਂ ਦੀਆਂ ਟੋਲੀਆਂ ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ ਤੁਰਦੀਆਂ ਦਿਸਦੀਆਂ, ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀਆਂ, ਚੋਰੀ ਜਿਹੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਲ ਦੇਖਕੇ ਫਿਰ ਨੀਵੀਂ ਪਾ ਲੈਣਗੀਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਵਡੇ ਰਸੂਖ ਵਾਲੇ ਸਰਦਾਰ ਦੀ ਹਵੇਲੀ ਵਿਚੋਂ ਔਰਤਾਂ, ਕੁੜੀਆਂ ਬਾਹਰ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹੋਣ। ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ, ਤੋਰ ਵਿਚ, ਬੋਲਾਂ ਵਿਚ ਟਿਕਾਉ, ਸੰਕੋਚ, ਸ਼ਰਮ ਤੇ ਲਿਆਕਤ। ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਕਦੀ ਕਹਿ ਵੀ ਦਿੰਦੀ - ਮੇਰੇ ਘਰ ਧੀ ਨਹੀਂ। ਇਕ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਵਰਗੀ। ਸਹਿਜੇ, ਕੋਈ ਕੋਈ ਲਾਗਿਓ ਲੰਘਦਾ ਆਖ ਜਾਂਦਾ - ਖੁਸ਼ ਆਮਦੀਦ ਈਮਾਮਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ, ਖੁਸ਼ ਆਮਦੀਦ। ਇਕ ਬੰਦਾ ਸਲਾਮ ਅਰਜ਼ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਦ ਮੇਰੇ ਲਾਗੇ ਖਲੋਤਾ ਰਿਹਾ - ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟ ਕੁੱਝ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਦਾਹੜੀ ਚੁੰਮ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਰੂਹਾਨੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ - ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਇਹ ਭਾਈ? ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਆਗਤ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਦੀ ਖੈਰ ਮੰਗੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਿਵਾਰ ਲਈ ਦੁਆਵਾਂ ਦਿਤੀਆਂ, ਫਿਰ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਪੱਕਾ ਯਕੀਨ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਸਾਡੇ ਈਮਾਮਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਸ਼ਾਨ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੀ, ਤੂੰ ਅਪਣੀ ਕੌਮ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਹਰ ਸੂਰਤ ਵਿਚ ਬਰਕਰਾਰ ਰੱਖੇਗਾ, ਤੇਰੀ ਸ਼ਕਲ ਸੂਰਤ ਬਿਲਕੁਲ ਸਾਡੇ ਈਮਾਮਾਂ ਵਰਗੀ ਹੈ। ਤੂੰ ਵੱਡੀਆਂ ਨੇਕੀਆਂ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈਂ।

ਇਹ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਮਹਾਨ ਬਣਾਉਣ ਲਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਪਛਤਾਉਣਗੇ ਆਖਰ, ਜਦੋਂ ਦੇਖਣਗੇ ਦੁਆਵਾਂ ਪੁਰ-ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਹੋਈਆਂ। ਮਿਰਜ਼ਾ ਗਾਲਿਬ ਨੇ ਕਿਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ? - ਇਕ ਮੁੱਦਤ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਹਾਉਕੇ ਦਾ ਅਸਰ ਹੋਣ ਵਾਸਤੇ। ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕੌਣ ਜਿਉਂਦਾ ਰਹੇਗਾ?

ਤਹਿਰਾਨ ਦਿਖਾਉਣ ਲਈ ਡ੍ਰਾਇਵਰ ਟੈਕਸੀ ਲੈਕੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਨਾਮ ਪੁੱਛਿਆ, ਪੱਚੀ ਸਾਲਾ ਗੁਲਾਬੀ ਮੂੰਹ ਵਾਲਾ ਡ੍ਰਾਇਵਰ ਬੋਲਿਆ - ਜੀ ਹੁਸੈਨ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ, ਇਹ ਕੀ ਹੋਇਆ ਤੁਹਾਨੂੰ? ਜਿਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵੀ ਮੈਂ ਨਾਮ ਪੁੱਛਿਆ - ਉਤਰ ਮਿਲਿਆ - ਹੁਸੈਨ। ਉਹ ਹੱਸ ਪਿਆ। ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਤੁਸਾਂ। ਬਹੁਤ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਤੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਫਾਤਿਮਾ। ਅਸੀਂ ਹੁਸੈਨ ਅਤੇ ਫਾਤਿਮਾ (ਹਜ਼ਰਤ ਅਲੀ ਦੀ ਬੀਵੀ, ਪੈਗੰਬਰ ਮੁਹੰਮਦ ਦੀ ਧੀ ਤੇ ਕਰਬਲਾ ਦੇ ਸ਼ਹੀਦ ਹਸਨ ਤੇ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਮਾਂ) ਦੇ ਤਾਂ ਸ਼ੈਦਾਈ ਹੋਏ ਪਏ ਹਾਂ।

ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਿਆਂ ਚੜ੍ਹਦੇ ਵੱਲ ਮੈਂ ਕਾਰ ਦੀ ਤਾਕੀ ਵਿਚੋਂ ਵੱਡੀ ਝੀਲ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਹੁਸੈਨ ਨੂੰ ਕਾਰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ ਕਿ ਫੋਟੋਆਂ ਖਿਚੀਏ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ - ਕਾਹਨੂੰ ਜੀ, ਝੀਲ ਨਹੀਂ ਇਹ, ਦੋਜ਼ਖ ਹੈ ਇਹ ਤਾਂ। ਇਹ ਲੂਣ ਦੀ ਉਪਰਲੀ ਤਹਿ ਹੈ ਜਿਹੜੀ ਪਾਣੀ ਵਾਂਗ ਲਿਸ਼ਕ ਰਹੀ ਹੈ। ਦਲਦਲ ਹੈ ਇਹ। ਭੁਲੇਖੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਜਾਂ ਜਾਨਵਰ ਉਧਰ ਚਲਾ ਜਾਵੇ, ਬਸ ਗਿਆ ਸਦਾ ਲਈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਵੀ ਦੂਜਾ ਆਪਣੇ ਦੁਸ਼ਮਣਾਂ ਨੂੰ ਹੈਲੀਕਾਪਟਰ ਵਿਚੋਂ ਇਸੇ ਦੋਜ਼ਖ ਵਿਚ ਸੁਟਵਾ ਦਿਆ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਪੂਰੀ ਅਹਿਤਿਆਤ ਵਰਤਦਿਆਂ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਲੂਣ ਪੁਟਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਕੋਈ ਕੋਈ ਲਾਸ਼ ਏਨੀ ਤਾਜ਼ੀ ਨਿਕਲਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਹੁਣੇ ਸੁੱਤਾ ਹੋਵੇ, ਬਸ ਹੁਣ ਜਾਗ ਪਏਗਾ। ਮੈਂ ਟੋਕਿਆ - ਹੁਸੈਨ ਇਹ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਨੀਂ। ਲੂਣ ਵਿਚ ਤਾਂ ਲਾਸ਼ ਗਲ ਜਾਂਦੀ ਐ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ - ਨਹੀਂ ਜੀ, ਲੂਣ ਲਾਸ਼ ਨੂੰ ਖਰਾਬ ਹੋਣ ਤੋਂ ਸੰਭਾਲਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਜਿਸਮ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਨਾਜ਼ਕ ਅੰਗ ਅੱਖਾਂ ਨੇ। ਲੂਣੇ ਹੰਝੂ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਹਿਫਾਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਗਾਲਦੇ ਨਹੀਂ।

ਮੈਂ ਰੂਹਾਨੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਫਾਰਸੀ ਤਾਂ ਸਿਖਾ ਭਰਾ ਮੈਨੂੰ। ਫਰਜ਼ ਕਰੋ ਮੈਂ ਕੁੰਮ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇ, ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਕਿਵੇਂ ਪੁੱਛਾਂਗੇ - ਕਿ ਕੁੰਮ ਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਬੱਸ ਜਾਂਦੀ ਹੈ? ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੌਲਵੀ ਕੁੰਮ ਵਿਚ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੇ ਨੇ। ਕੁੰਮ ਵਿਚ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕੁੰਮ ਤੋਂ ਆਉਂਦੇ ਨੇ। ਜਿਸ ਵਲ ਪੰਜ ਸਤ ਮੌਲਵੀ ਤੁਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹੋਣ, ਸਮਝੋ ਉਹ ਬਸ ਕੁੰਮ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਕੁੰਮ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਬਸ ਰੁਕੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ, 40 ਸਵਾਰੀਆਂ ਵਿਚੋਂ 37 ਮੌਲਵੀ ਸਨ।

ਰੂਹਾਨੀ ਬੜਾ ਹਸਮੁਖ ਜੁਆਨ ਹੈ। ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਮੇਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵਿਚ ਆਇਆ ਸੀ, ਚਿਤਰਕਾਰ ਵੀ ਹੈ, ਇਸਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਮੈਂ ਭਾਈ ਲਕਸ਼ਵੀਰ ਸਿੰਘ ਵਾਲੇ ਲੇਖ ਵਿਚ ਕਰ ਚੁਕਿਆ ਹਾਂ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਇਕ ਈਰਾਨੀ ਲੜੀਫਾ ਸੁਣਾਇਆ। ਇਕ ਮੌਲਵੀ ਕੋਲ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਇਕ ਬੰਦਾ ਜਾਇਆ ਕਰੇ ਕਿ ਮੇਰੇ ਘਰ ਜਿੰਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਤਵੀਤ ਦਿਓ। ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਬਬੇਰਾ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ

ਇਹ ਤੇਰਾ ਵਹਿਮ ਹੈ, ਜਿੰਨ ਭੂਤ ਦਾ ਖਿਆਲ ਦਿਮਾਗੋਂ ਕੱਢ ਦੇਹ। ਪਰ ਉਹ ਨਾਂ ਹੀ ਹਟਿਆ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਮੌਲਵੀ ਨੇ ਚਾਰ ਤਵੀਤ ਦੇਕੇ ਕਿਹਾ - ਅਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਚਾਰੇ ਕੋਨਿਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਤਵੀਤ ਦੱਬ ਦੇਈਂ। ਬਸ ਜਿੰਨ ਆਉਣੋਂ ਹਟ ਜਾਏਗਾ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਇਵੇਂ ਕੀਤਾ। ਜਿੰਨ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹਟ ਗਿਆ। ਇਹ ਦੱਸਣ ਲਈ ਕਿ ਜਿੰਨ ਆਉਣੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਹੈ, ਤੇ ਸ਼ੁਕਰਾਨਾ ਕਰਨ ਲਈ ਉਹ ਫਿਰ ਮੌਲਵੀ ਦੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੌਲਵੀ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਜਿੰਨ ਆਉਣ ਤੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਹੈ ਜੀ। ਮੌਲਵੀ ਬੋਲਿਆ - ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਤੂੰ ਜਿੰਨ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈਂ। ਉਹੀ ਚਾਰ ਤਵੀਤ ਜਿਹੜੇ ਤੈਨੂੰ ਦਿਤੇ, ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਚਾਰ ਕੋਨਿਆਂ ਵਿਚ ਦੱਬੇ ਤਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਆਉਣੋਂ ਹਟ ਜਾਏਂ। ਤੇਰੇ ਘਰ ਜਿੰਨ ਆਉਣੋਂ ਹਟ ਗਿਆ ਪਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਉਣੋਂ ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਹਟਦਾ।

ਕੁਝ ਮੌਲਵੀ ਏਨੀ ਦੇਰ ਤਕ ਜ਼ਮੀਨ ਉਪਰ ਸਜਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਅੱਟਣ ਅਤੇ ਦਾਗ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਮੌਲਵੀਆਂ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਵਧੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੋਈ ਕੋਈ ਮੌਲਵੀ ਚਮਚਾ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਅਪਣੇ ਮੱਥੇ ਉਪਰ ਦਾਗ ਦੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਵੀ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ।

ਹਬੀਬ ਨੇ ਗੰਬਰੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ - ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਨੂੰ ਠੀਕ ਸਮਝਦੇ ਹੋ ਕਿ ਹੁਣ ਵਾਲੀ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ? ਗੰਬਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਤੁਹਾਡਾ ਸਵਾਲ ਕਿਉਂਕਿ ਸਿਆਸੀ ਹੈ, ਸਿਆਸੀ ਉੱਤਰ ਦਿਆਂਗਾ। ਈਰਾਨ ਦਾ ਇਕ ਧੜਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਪੂਰੀ ਆਜ਼ਾਦੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ, ਦੂਜਾ ਆਖਦਾ ਹੈ ਪੂਰੀ ਇਸਲਾਮੀ ਹਕੂਮਤ, ਤੀਜਾ ਧੜਾ ਆਖਦਾ ਹੈ - ਨਹੀਂ ਰਲਵਾਂ ਮਿਲਮਾਂ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ। ਹਾਲੇ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ ਖੁਦ ਨਾਲ ਵੀ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰਨਾ ਤਿੰਨਾਂ ਤੇਰਾਂ ਨਾਲ ਕਿਉਂ ਸਹਿਮਤ ਹੋਵਾਂ?

ਗੰਬਰੀ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ - ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਧਰਮਾਂ ਬਾਰੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੈ? ਉਸ ਕਿਹਾ - ਸਾਰੇ ਸਾਮੀ ਧਰਮ ਨਕਾਬਪੋਸ਼ ਹਨ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਜ਼ਹਬ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਕਿਤੇ ਖੁਲ੍ਹਦਿਲੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਉਹ ਘੜੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੇਵਲ ਸੂਈਆਂ ਅਤੇ ਡਾਇਲ ਦਿਸਦਾ ਹੈ, ਇਕ ਉਹ ਘੜੀਆਂ ਹਨ ਜਿਹੜੀਆਂ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹਨ, ਸਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਚਲਦੀ ਦਿਸਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਵਧੀਕ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹਨ।

ਉਹ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਪੜ੍ਹਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ - ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੀ ਲਗਦੈ ਕਿ ਬੁੱਧ ਮੱਤ ਬਾਕੀ ਸਭਨਾਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੈ? ਉਸ ਕਿਹਾ - ਨਹੀਂ, ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਵਧੀਕ ਪਾਰਦਰਸ਼ੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਰਬੋਤਮ ਰੂਹਾਨੀ ਉਡਾਣ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਦਮਜ਼ਾਤ ਦੀ ਨੀਵੀਂ ਤੋਂ ਨੀਵੀਂ ਰਸਾਤਲ ਅਤੇ ਬਦੀ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦਾ ਸਾਰਾ ਧਰਮ

ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਧਨ-ਦੇਵੀ (ਲੱਛਮੀ) ਦੀ ਪੂਜਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਾਮ-ਅੰਗਾਂ ਦੀ ਵੀ।

ਗੰਬਰੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਛੱਡੋ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਭਾਈ। ਥੱਕ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਈਰਾਨ ਦਾ ਲੋਕ ਗੀਤ ਸੁਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਉਸਨੇ ਗਾਕੇ ਜੋ ਟੱਪੇ ਸੁਣਾਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਹ ਅਰਥ ਹਨ:

ਗੋਰੀ : ਪਰਦੇਸ ਚੱਲਿਆ ਮਾਹੀਆ ਮੇਰੇ ਲਈ ਕੀ ਲਿਆਏਂਗਾ?

ਜੁਆਨ : ਇਤਰ ਅਤੇ ਵੰਗਾਂ, ਗੋਰੀਏ ਇਤਰ ਤੇ ਸੁਹਣੀਆਂ ਵੰਗਾਂ।

ਗੋਰੀ : ਪਰ ਤੂੰ ਤਾਂ ਦਾਰੇ (ਡੇਰੀਅਸ) ਦਾ ਸਿਪਾਹੀ ਸੁਣੀਂਦਾ ਹੈਂ,

ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਕੀ ਸਬੰਧ ਸਿਪਾਹੀਆ ?

ਜੁਆਨ : ਨਾਂ ਗੋਰੀਏ ਨਾਂ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੁਗਲੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਮੇਰੀ।

ਮੈਂ ਤਾਂ ਰੂਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ੀ ਦੇ ਦੇਸ ਦਾ ਬਾਸ਼ਿੰਦਾ ਹਾਂ,

ਮੇਰਾ ਦਾਰੇ ਨਾਲ ਕੀ ਵਾਸਤਾ ?

ਦਾਰਾ ਵਡਪਰਤਾਪੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਬੇਸ਼ਕ, ਈਰਾਨੀ ਗੋਰੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਮੀ ਅਤੇ ਸ਼ੀਰਾਜ਼ੀ ਪਸੰਦ ਨੇ। ਸ਼ੀਰਾਜ਼ੀ ਨੂੰ ਲੋਕ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਰੂਹਾਨੀਅਤ ਦਾ ਘੁੰਡ ਚੁੱਕਣ ਵਾਲਾ ਜੁਆਨ ਕਹਿ ਕੇ ਯਾਦ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਗੰਬਰੀ ਹਸਮੁਖ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਉਸਨੇ ਹਾਫਿਜ਼ ਦਾ ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਣਾਇਆ - "ਜਿਸ ਗਲੀ ਵਿਚ ਮੇਰੀ ਮਹਿਬੂਬਾ ਵਸਦੀ ਹੈ, ਉਧਰ ਨਾ ਜਾਈਂ। ਜੇ ਕਿਤੇ ਦਿਸ ਪਈ ਫਿਰ ਉਸ ਵੱਲ ਦੇਖਦਾ ਤੁਰਿਆ ਜਾਏਂਗਾ ਤੇ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਟਕਰਾਂਦਾ ਫਿਰੇਂਗਾ।" ਇਹ ਸੁਣਾ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਪੱਗਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖ ਬਚ ਰਹਿਣਗੇ, ਬਾਕੀ ਜਹਾਨ ਮਾਰਿਆ ਜਾਏਗਾ ਸਿਰ ਭਨਾ ਕੇ।

ਮਿਫਤਾਹ ਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਅੰਗਰੇਜ਼ ਗੋਰੇ ਗੋਰੀਆਂ ਇਥੇ ਆਕੇ ਈਰਾਨ ਈਰਾਨੀਆਂ ਬਾਬਤ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਮੰਗਦੇ ਹਨ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਅਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਲੈਕੇ ਹੱਸ ਪੈਂਦੇ ਨੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ - ਇਹ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਲਿਖਿਆ, ਉਹ ਦਿਓ। ਅਸੀਂ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕੁਝ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਕੀ ਦੇਈਏ?

ਖੁਰਸ਼ੀਦ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਅਦੀ ਅਤੇ ਹਾਫਿਜ਼ ਨੂੰ ਇਸ ਗਲ ਦਾ ਕੋਈ ਅਫਸੋਸ ਨਹੀਂ ਕਿ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਅਰਬੀ ਦੇ ਲਫਜ਼ ਰਲ ਰਹੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਖਿਆਲ ਸਰਬੋਤਮ ਹੈ ਬੋਲੀ ਨਹੀਂ। ਪਰ ਫਿਰਦੌਸੀ ਨੂੰ ਅਰਬੀ ਨਾਲ ਨਫਰਤ ਹੈ। ਅਪਣੇ ਸ਼ਾਹਨਾਮੇ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਅਰਬਾਂ ਨੂੰ ਮੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢੀਆਂ ਹਨ। ਸ਼ਾਹਨਾਮਾ-ਇ-ਫਿਰਦੌਸੀ ਦੇ ਦੋ ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਣੋ :

ਬਸੇ ਰੰਜ ਬੁਰਦਮ ਦਰ ਈਂ ਸਾਲਿਸੀ।

ਅਜਮ ਜਿੰਦਾ ਕਰਦਮ ਬਦੀਂ ਪਾਰਸੀ।

ਨਮੀਰਮ ਅਜ਼ੀਂ ਪਸ ਕਿ ਮਨ ਜਿੰਦਾ ਅਮ।

ਕਿ ਤੁਖਮਿ ਸੁਖਨ ਰਾ ਪਰਾ ਕੰਦਾ ਅਮ।

(ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੀਹ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬੜੇ ਕਸਟ ਝੱਲੇ।

ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਮੁਲਕ ਅਤੇ ਅਪਣੀ ਫਾਰਸੀ ਜਿਉਂਦੇ ਕਰ ਦਿਤੇ।

ਮਰਾਂਗਾ ਨਹੀਂ ਹੁਣ, ਕਿਉਂਕਿ ਫਾਰਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਦੇ ਬੀਜ

ਮੈਂ ਪੂਰੇ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਖਲਾਰ ਦਿਤੇ ਹਨ।)

ਫਿਰਦੌਸ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਾਮ ਹੁਣ ਤੂਸ ਹੈ। ਫਿਰਦੌਸ ਮਾਇਨੇ ਸੁਰਗ, ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਗੜ ਕੇ ਇਹ ਫਿਰਤੂਸ ਬਣ ਗਿਆ ਤੇ ਆਖਰ ਅੱਜ ਤੂਸ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇਕ ਵੱਡੀ ਸੜਕ ਉਤੇ ਗੱਡੇ ਹੋਏ ਸਾਈਨ ਬੋਰਡ ਉਪਰ ਤੀਰ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਰਸਤਾ ਅੱਰਾਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਗ਼ਗ਼ਾਫਾ ਲਿਖਿਆ ਪੜ੍ਹਕੇ ਮੈਂ ਪੁਛਿਆ - ਈਰਾਕ ਦੇ ਸਪੈਲਿੰਗ ਗਲਤ ਕਿਉਂ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਹਨ? ਮੈਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਰਸਤਾ ਈਰਾਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ, ਅੱਰਾਕ ਨੂੰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਰਾਕ ਈਰਾਨ ਦਾ ਉਹ ਸੂਬਾ ਹੈ ਜਿਥੋਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਸਾਰੇ ਜਹਾਨ ਵਿਚ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹਨ। ਲਓ ਜੀ, ਕਮਾਲ ਹੋਈ। ਸਾਰੇ ਪੁਰਾਣੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਵਿਚ ਅੱਰਾਕੀ ਘੋੜਿਆਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਹੈ, ਕਿਤੇ ਕਿਤੇ ਰਾਂਕੀ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਈਰਾਕੀ ਨਹੀਂ। ਮੈਂ ਸਮਝਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸਾਂ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਬਿਆਂ ਨੇ ਈਰਾਕੀ ਲਫਜ਼ ਵਿਗੜ ਕੇ ਅੱਰਾਕੀ ਲਿਖ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਪਿੰਡ ਕੋਈ ਘੋੜਾ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਤਾਂ ਪੁਛਿਆ ਜਾਂਦਾ - ਅਰਾਕੀ ਕਿੰਨੇ ਦਾ ਲਿਆਇਐਂ ਬਈ? ਘੋੜੇ ਦਾ ਮਾਲਕ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਕਿ ਪੁਛਣ ਵਾਲਾ ਢੀਚਕ ਟੈਰ ਨੂੰ ਅੱਰਾਕੀ ਦੱਸ ਰਿਹੈ।

ਕੁੰਮ ਦੀ ਉਚੀ ਪਹਾੜੀ ਉਪਰ ਪੈਗੰਬਰ ਖਿਜ਼ਰ ਦੀ ਦਰਗਾਹ ਹੈ। ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਉਪਰ ਤੱਕ ਜਾਣ ਦਾ ਘੰਟਾ ਕੁ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ ਹਰ ਸ਼ਾਮ ਅਸੀਂ ਦਰਗਾਹ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਚਾਅ ਨਾਲ ਲੋਕ ਮਿਲਦੇ। ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਇਥੇ ਬੈਠਦਾ ਹਾਂ, ਤੂੰ ਜਾਣੈ ਤਾਂ ਜਾ ਆ। ਉਹ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਬੈਚ ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਸਾਂ ਤਾਂ ਇਕ ਔਰਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ - ਤੁਰਾ ਖਾਨਮ ਕੁਜਾਂ ਅਸਤ? (ਤੇਰੀ ਔਰਤ ਕਿਥੇ ਚਲੀ ਗਈ?), ਮੈਂ ਖਿਜ਼ਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਵਲ ਉਂਗਲ ਉਚੀ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ - ਉੱਜਾ, ਜ਼ਿਆਰਤਿ ਦਰਬਾਰਿ ਖਿਜ਼ਰ। ਫਾਰਸੀ ਦਾ ਮੇਰਾ ਇਹ ਵਾਕ ਵਿਆਕਰਣ ਮੁਤਾਬਕ ਗਲਤ ਹੈ ਪਰ ਇਸਦਾ ਅਰਥ- ਉਥੇ, ਖਿਜ਼ਰ ਦੇ ਦਰਬਾਰ ਦੀ ਪਰਿਕਰਮਾ ਕਰਨ, ਉਹ ਸਮਝ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਅਗੋਂ ਹੋਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਫਾਰਸੀ ਨ ਮੀ ਦਾਨਮ (ਫਾਰਸੀ ਮੈਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਨਹੀਂ - ਇਹ ਇਕ ਪੁਰਾਣੇ ਫਿਲਮੀ ਗੀਤ ਦਾ ਬੋਲ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਸੀ, ਜਿਸਦੀ

ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ), ਸੁਣਕੇ ਉਹ ਔਰਤ ਹੱਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਕਹਿਕੇ ਚਲੀ ਗਈ। ਮੈਂ ਈਵੇਜ਼ੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ - ਕੀ ਕਹਿ ਕੇ ਗਈ ਹੈ? ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਆਖਦੀ ਸੀ ਚੰਗੀ ਭਲੀ ਫਾਰਸੀ ਜ਼ਬਾਨ ਬੋਲੀ ਤਾਂ ਜਾਨੈਂ, ਸਿਧੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਖ ਕਿ ਗੱਲ ਨੀ ਕਰਨੀ।

ਉਥੇ ਹੀ ਇਕ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ ਅਧੇੜ ਉਮਰ ਬੰਦਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਜੇ ਆਗਿਆ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਹਸਨ ਹੁਸੈਨ ਦੀ ਨਾਅਤ ਸੁਣਾ ਦਿਆਂ? ਇਹ ਨਾਅਤ (ਸਿਫ਼ਤਾਂ ਭਰਪੂਰ ਗੀਤ, ਕਸੀਦਾ) ਮੁਹੰਮਦ ਇਕਬਾਲ ਦੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਏਨਾ ਸੁਰ ਵਿਚ ਗਾਇਆ, ਕਿ ਕੱਖ ਸਮਝ ਨਾ ਆਉਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਮੈਂ ਉਸ ਦੀਆਂ ਧੁਨਾਂ ਤੋਂ ਦੰਗ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਲਿਖੇ ਉਸਦੇ ਤਿੰਨੇ ਦੀਵਾਨ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੜ੍ਹ ਲਏ ਹਨ ਪਰ ਫਾਰਸੀ ਮੈਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਨੀ। ਇਕਬਾਲ ਨੇ ਚੰਗਾ ਲਿਖਿਆ ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ? ਉਹ ਬੋਲਿਆ - ਹੱਛਾ? ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਏਨਾ ਵਕਤ ਜਾਇਆ ਕੀਤਾ ਉਸ ਪਾਗਲ ਨੇ? ਕੀ ਲੋੜ ਸੀ? ਜਦੋਂ ਏਨੀ ਗਜ਼ਬ ਦੀ ਫਾਰਸੀ ਨਜ਼ਮ ਲਿਖ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਧੱਕੇ ਕਿਉਂ ਖਾਧੇ ਉਸਨੇ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਭਾਈ ਮੇਰੇ ਵਰਗੇ ਜਾਹਲ ਵਾਸਤੇ ਲਿਖਕੇ ਕੀ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਉਸਨੇ? ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ ਕਾਰੋਬਾਰ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹੋ। ਉਸ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਦਾ ਕੰਮ ਹੈ। ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਕਮਾਲ ਹੋਈ ਇਹ ਤਾਂ। ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਏਨਾ ਸੁਹਣਾ ਗਾ ਸਕਦੈ! ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਜਿੰਨਾ ਆਵਾਜ਼ ਦਾ ਰਿਆਜ਼ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਕਰਦੇ ਨੇ, ਜੇ ਗਾਉਣ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦੇਣ ਤਾਂ ਅਜੋਕੇ ਗਾਇਕ ਛੋਕਰੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਚਣ ਲੱਗ ਜਾਣ। ਸਮਝੋ? ਖੂਬ ਹੱਸੋ।

ਇਕ ਦਿਨ ਸਬਜ਼ੀ ਖਰੀਦਦਿਆਂ ਮੈਂ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਪੰਜ ਸੱਤ ਕੁ ਕਿਲੋ ਦਾ ਤਰਬੂਜ ਦਿਓ। ਉਸ ਕਿਹਾ - ਤਰਬੂਜ ਤਾਂ ਜੀ ਹੈ ਨੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ। ਮੈਂ ਵੱਡੇ ਢੇਰ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਕੇ ਕਿਹਾ - ਆਹ ਕਿੰਨੇ ਪਏ ਤਾਂ ਹਨ। ਉਹ ਬੋਲਿਆ - ਤੁਸੀਂ ਤਰਬੂਜ ਕਹਿੰਨੇ ਓ ਇਸਨੂੰ? ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਹੋਰ ਕੀ? ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਆਖਦੇ ਓ? ਉਸ ਕਿਹਾ - ਤਰਬੂਜ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨੀ ਕੀ ਹੁੰਦੈ। ਅਸੀਂ ਇਹਨੂੰ ਹਿੰਦਵਾਣਾ ਆਖਦੇ ਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਦੇਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਤੋਂ ਤਾਂ ਇਹ ਆਇਐ ਇਥੇ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ। ਲਉ ਜੀ, ਹਦਵਾਣੇ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਵੀ ਸਬਜ਼ੀ ਵੇਚਣ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੁਣਾਇਆ।

ਸਾਨੂੰ ਕੁੰਮ ਗਿਆ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਦਿਨ ਹੋਏ ਸਨ ਕਿ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਬਣ ਗਿਆ। ਸਰਕੂਲਰ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਧਰਮ ਅਧਿਐਨ ਦਾ ਸੈਂਟਰ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ। ਅਗਲੇ ਹੀ ਦਿਨ ਕਾਨਫਰੰਸ ਹਾਲ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਇਕੱਠ ਹੋਇਆ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦਾ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਤਹਿਰਾਨ ਪਾਰਲੀਮੈਂਟ ਦਾ ਡਿਪਟੀ ਸਪੀਕਰ ਵੀ ਹੈ। ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਨਵਾਬ ਅਬੁਲ ਹਸਨ। ਮੈਨੂੰ, ਹਬੀਬ ਨੂੰ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਦੇ ਉਪਰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਨਮਾਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਹਿਰਾਂ ਚਲਾ

ਦਿਤੀਆਂ। ਸਾਰੇ ਇਹੋ ਆਖੀ ਜਾਣ - ਸਾਡੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਭਰਾਵਾਂ ਦੇ ਪਵਿੱਤਰ ਕਦਮ ਪਏ ਤਾਂ ਸੈਂਟਰ, ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬਣ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਤੀ ਕਿਉਂ ਕਰਦੇ ਹੋ? ਅਸੀਂ ਕੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਇਸ ਵਾਸਤੇ? ਨਵਾਬ ਸਾਹਿਬ ਬੋਲੇ - ਹੋਰ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ ਤੁਸਾਂ? ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪਿਛਲੇ ਦਸਾਂ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ ਸਾਂ ਪਰ ਸਰਕਾਰ ਮੰਨਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਤੁਸੀਂ ਨਾਂ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਰਕੂਲਰ ਆਣਾ ਈ ਨੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਅਹਿਸਾਨ ਕਦੀ ਨਾ ਭੁੱਲਾਂਗੇ। ਨੇਕਬਖਤਾਂ ਨੇ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੁਝ, ਬਸ ਕਦਮ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਅੱਲਾਹ ਨੇ ਵਿਗੜੇ ਕੰਮ ਸੁਆਰ ਦਿੱਤੇ।

ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਦੋ ਲਫਜ਼ ਬੋਲਣ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਤਰਜਮਾਕਾਰ ਨਾਲ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਮੁਹੰਮਦ ਰੂਹਾਨੀ। ਮੈਂ ਬਿਸਮਿੱਲੇ ਨੂੰ ਰੱਟਾ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਹੀ ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਉਚਾਰਿਆ। ਇਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਖਲੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਦਾਨਿਸ਼ਵਰਿ ਹਿੰਦੁਸਤਾਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤੁਸੀਂ। ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਅਰਥ ਜਾਣਨੇ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ - ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਫਤਿਹ ਬੁਲਾਵਾਂਗਾ, ਫੇਰ ਫਤਿਹ ਦੇ ਅਰਥ ਕਰ ਕਰ ਦਸਦਾ ਫਿਰਾਂਗਾ, ਕਿਉਂ ਨਾ ਜ਼ਫਰਨਾਮੇ ਦਾ ਸ਼ਿਅਰ ਸੁਣਾ ਦਿਆਂ? ਮੈਂ ਸੁਣਾਇਆ।

ਕਮਾਲਿ ਕਰਾਮਾਤ ਕਾਯਮ ਕਰੀਮ।

ਰਜ਼ਾ ਬਖ਼ਸ਼ ਰਾਜ਼ਿਕ ਰਿਹਾਕੁਨ ਰਹੀਮ।।

ਸਾਰੀ ਦੀ ਸਾਰੀ ਮਜ਼ਲਿਸ ਖੜੀ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਕਿਹਾ ਵਾਹ, ਏਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਬਿਸਮਿੱਲਾਹ ਹੋਇਆ ਨਵੀਂ ਦਾਨਿਸ਼ਗਾਹ ਦਾ !! ਪੰਜ ਵਾਰੀ ਗਾ ਕੇ ਬਿਸਮਿੱਲਾ ਪੜ੍ਹਿਆ ਗਿਆ। ਦਸਮ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਇਸ ਫਾਰਸੀ ਸ਼ਿਅਰ ਦੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਅਰਥ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਵੱਡਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਸੋਪੀਆਂ ਗਈਆਂ ਦੌਲਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਮਾਸਾ ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਜੇ ਕੋਲ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਕਿੰਨੀ ਇੱਜ਼ਤ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ।

14 ਅਪ੍ਰੈਲ 2008 ਨੂੰ ਪ੍ਰਬੰਧਕਾਂ ਦੇ ਸੱਦੇ ਉਪਰ ਤਹਿਰਾਨ ਦੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵਿਸਾਖੀ ਦੇ ਤਿਉਹਾਰ ਮੌਕੇ ਭਾਸ਼ਣ ਕਰਨ ਗਿਆ। ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਪਸੰਦ ਆਉਣੀ ਹੀ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਨਹੀਂ ਕਿ ਮੈਂ ਇਤਿਹਾਸ ਜਾਂ ਫਲਸਫੇ ਦਾ ਕੋਈ ਮਾਹਿਰ ਹਾਂ। ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਦੀ ਬਦੌਲਤ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਨਾਮ ਸਹੀ, ਅਦਬ ਨਾਲ ਲੈਣ ਦੀ ਜਾਚ ਆ ਗਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੇਵਲ ਏਨੇ ਕੁ ਨਾਲ ਬੱਲੇ ਬੱਲੇ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਲੰਗਰ ਛਕਣ ਉਪਰੰਤ ਕੁਝ ਪਰਿਵਾਰ ਮੇਰੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਆਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਇਕ 30-35 ਕੁ ਸਾਲ ਦੀ ਸਿੱਖ ਬੀਬੀ ਮਿਲਾਈ ਗਈ, ਜਤਿੰਦਰ ਕੌਰ। ਉਸ ਵਰਗੀ ਫਾਰਸੀ, ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਬੋਲਣੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਬੁਰਕਾ

ਪਹਿਨਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਹੈ। ਫਰਕ ਏਨਾ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸਲਮਾਨ ਕੁੜੀਆਂ ਕਾਲਾ ਬੁਰਕਾ ਪਹਿਨਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਾਡੀਆਂ ਕੁੜੀਆਂ ਜਿਸ ਮਰਜ਼ੀ ਰੰਗ ਦੀ ਚਾਦਰ ਓੜ੍ਹ ਲੈਣ। ਤਹਿਰਾਨ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਥਾਂ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਵੱਕਾਰੀ ਫੰਕਸ਼ਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਉਦੋਂ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਸਟੇਜ ਸਕੱਤਰ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਹ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਈਰਾਨੀ ਕਲਚਰ, ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਬੇਅੰਤ ਵਾਕਫੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵਾਪਸ ਰਵਾਨਾ ਹੋਣ ਲਗੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਗਈ, ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ - ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਕੇਵਲ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀਆਂ ਨੇ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੀ ਬੀਵੀ ਪਰੇ ਦੂਰ ਹਟਕੇ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਕੋਸੀ ਕੋਸੀ ਧੁੱਪ ਸੀ। ਚਾਹ ਮੰਗਵਾ ਲਈ। ਆਪਣੇ ਪਰਿਵਾਰ ਬਾਬਤ ਦੱਸਣ ਲੱਗੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਮੈਨੂੰ ਫਾਲਤੂ ਦੀ ਚੀਜ਼ ਹੀ ਸਮਝ ਲਿਆ। ਹੋਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਸੀ ? ਜਾਂ ਪੜ੍ਹਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਜਾਂ ਅੱਬੂ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਕੇ ਰੋਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਹੰਝੂ ਤਕਲੀਫ਼-ਦੇਹ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਪਰ ਇਹ ਤੁਹਾਡੀ ਲਿਆਕਤ ਨੂੰ ਸੰਵਾਰਦੇ ਬਹੁਤ ਨੇ। ਤੁਹਾਡੀ ਰੂਹ ਨੂੰ ਬਾਰ ਬਾਰ ਧੋਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਆਖਰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ - ਮੈਂ ਏਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀਆਂ ਨਿਜੀ ਦੁਖਦਾਇਕ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਲਈ ਅਰਦਾਸ ਕਰੋ ਕਿ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਨਾਰਾਜ਼ ਨਾ ਹੋਵਾਂ, ਬਦਦੁਆ ਨਾ ਦੇਵਾਂ। ਤੁਹਾਡਾ ਭਾਸ਼ਣ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਰਿਹਾ ਤੁਹਾਡੀ ਅਰਦਾਸ ਮਨਜ਼ੂਰ ਹੋਏਗੀ। ਵੱਡੀ ਸਰਕਾਰ ਤੁਹਾਡੇ ਬੋਲ ਸੁਣਦੀ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਤਬਾਰ ਐ। ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਜੀਅ ਹੋਂਦੇ ਨੇ ਨਾ, ਇਹ ਟਾਕੀਆਂ ਨੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਜਿਸਮ ਢਕਦੇ ਆਂ, ਸਾਡਾ ਓੜ੍ਹਨ ਨੇ ਇਹ। ਜਿਹੋ ਜਿਹੇ ਮਰਜ਼ੀ ਦੇ ਹੋਣ, ਓੜ੍ਹਨੇ ਤਾਂ ਪੈਣਗੇ ਈ ਨਾ। ਏਹਨਾ ਨੂੰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਈਏ ਫੇਰ ਤਾਂ ਨੰਗ ਦਿਸੇਗਾ ਨਾ ਆਪਣਾ ਈ। ਏਸ ਕਰਕੇ ਆਪਣੀ ਲੰਮੀ ਦਾਸਤਾਂ ਸੁਣਾਈ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਦੁਆ ਨਾਲ ਮੈਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪਰੇ ਨਾ ਹੋਵਾਂ। ਜਿਹੋ ਜੇ ਹਨ, ਪਿਆਰ ਕਰਨੇ ਨਾ ਹਟਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ।

ਇਸ ਕੁੜੀ ਦਾ ਅੱਬੂ, ਇਸਫਾਹਾਨ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚ ਤਕੜਾ ਵਪਾਰੀ ਸੀ। ਮੱਧਕਾਲ ਵਿਚ ਈਰਾਨ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਇਸਫਾਹਾਨ ਸੀ। ਫਾਰਸੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਥਾਂ ਥਾਂ ਪੁਰਾਣੀ ਕਹਾਵਤ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਮਿਲਦੀ ਹੈ - ਹਾਫ ਦ ਵਰਲਡ ਇਜ਼ ਇਸਫਾਹਾਨ। ਮੈਂ ਇਹ ਕਲਾਸਿਕ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਡੁਬਡੁਬਾ ਗਈਆਂ - ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, ਮੇਰੇ ਬਚਪਨ ਦਾ ਨਾਮ ਇਸਫਾਹਾਨ, ਮੇਰੀ ਜੁਆਨੀ ਦਾ ਨਾਮ ਤਹਿਰਾਨ। ਇਸਫਾਹਾਨ ਵਰਗਾ ਟੋਟਾ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬਣਿਆ ਕੋਈ। ਮੈਂ ਉਥੇ ਜ਼ਾਯੰਦੇ ਰੂਦ ਦਰਿਆ ਉਪਰ 99 ਡਾਟਾਂ ਵਾਲਾ ਪੁਲ ਦੇਖਿਆ। ਇਸ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਫਿਰਦੌਸੀ ਨੇ ਸ਼ਿਅਰ

ਉਚਾਰਿਆ ਸੀ :

ਬਰ ਲਬਿ ਜੂਈ ਨਸ਼ੀਨੋ, ਗੁਜ਼ਰੇ ਉਮਰ ਬੇਬੀਂ।।

(ਦਰਿਆ ਕਿਨਾਰੇ ਬੈਠੇ। ਵਗਦੇ ਪਾਣੀ ਵਰਗੀ ਉਮਰ ਦੇਖੋ।)

ਸ਼ਾਹ ਅੱਬਾਸ ਦਾ ਮਹੱਲ ਦੇਖਿਆ ਜਿਥੇ ਸ਼ੇਰ ਸ਼ਾਹ ਸੂਰੀ ਤੋਂ ਹਾਰ ਖਾਕੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਨੇ ਸ਼ਰਣ ਲਈ ਸੀ। ਈਰਾਨ ਦੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤਹਿਮਾਸ ਅਤੇ ਹੁਮਾਯੂੰ ਦੀ ਆਹਮੋ ਸਾਹਮਣੇ ਬੈਠਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਇਤਿਹਾਸਕ ਪੇਂਟਿੰਗ ਮਹੱਲ ਦੀ ਕੰਧ ਉਪਰ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਜਾਮ ਹਨ, ਬਾਂਦੀਆਂ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਵਸਤਾਂ ਲੈਕੇ ਖਲੋਤੀਆਂ ਇਸ਼ਾਰੇ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਮੈਂ ਜਤਿੰਦਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, ਤੇਰੀ ਬੋਲੀ ਏਨੀ ਨਿਮਰ ਅਤੇ ਸਾਦੀ ਕਿਵੇਂ ਬਣੀ? ਉਸਨੇ ਝੱਟ ਹਾਫਿਜ਼ ਦੀ ਰੁਬਾਈ ਸੁਣਾ ਦਿਤੀ -

ਫਕੀਰ ਨਿਮਰ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਤੈ ਤੁਹਾਨੂੰ?

ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲੋਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਬਾਹਰ ਉਤਾਰੀਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜਿਸਮ ਅਤੇ ਜਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ, ਹੰਕਾਰ ਅਤੇ ਈਰਖਾ, ਰੂਹ ਦੀਆਂ ਜੁੱਤੀਆਂ ਨੇ।

ਵੱਡੇ ਦਰਬਾਰ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਤਦ ਹੋ ਪਾਓਗੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਜੁੱਤੀਆਂ ਉਤਾਰ ਦਿਉਗੇ।

ਜਿਵੇਂ ਮੈਂ ਦੱਸ ਆਇਆ ਹਾਂ, ਈਰਾਨੀ ਉਚੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ, ਉਚੀ ਉਚੀ ਹਸਦੇ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਜਬਰਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਰਗਾ ਬਣਨਾ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬੈਠ ਕੇ ਪੜ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਕਈ ਭੇਦ ਜ਼ਾਹਰ ਹੋਏ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਿਮਰ ਹਨ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਦਾ ਮਾਦਾ ਏਨਾ ਕਿ ਸਦੀਆਂ ਤਕ ਚੁਪਚਾਪ ਜੁਲਮ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰੀ ਜਾਣ। ਜਦੋਂ ਲੜਨ ਲੱਗ ਜਾਣ, ਫਿਰ ਪੂਰੇ ਦੇ ਪੂਰੇ ਪਰਿਵਾਰ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਲੜਨ ਮਰਨ ਲਈ ਨਿਕਲ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਪਹਿਲਵੀ ਦੂਜਾ, ਮੂਰਖ ਜਿਹਾ ਤਾਂ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਪੂਰਾ ਦਰਿੰਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਖੁਮੀਨੀ ਨੇ ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਬਗਾਵਤ ਛੇੜੀ ਤਾਂ, ਸ਼ਾਹ ਰਾਹੀਂ ਕੁੱਲ ਦਸ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਜੁਆਨ ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਰੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਖੁਮੀਨੀ ਨੇ ਪੈਰਿਸ ਵਿਚੋਂ ਤਹਿਰਾਨ ਆਕੇ ਨਵੀਂ ਸਰਕਾਰ ਬਣਾਈ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ 'ਤੇ ਸੱਦਾਮ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਈਰਾਕ ਦੀਆਂ ਫੌਜਾਂ ਚਾੜ੍ਹ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਦੋ ਲੱਖ ਈਰਾਨੀ ਮਰੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਦਸਵੀਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਬੰਦੂਕ ਚਲਾਉਣ ਦੀ ਟਰੇਨਿੰਗ ਬਸ ਪੰਦਰਾਂ ਦਿਨ ਲਈ ਸੀ। ਮੈਂ ਜੰਗ ਵਿੱਚ ਗਿਆ ਸਾਂ। ਮੇਰੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਇਕ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਜ਼ਿਦ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਲੜਨ ਜਾਏਗਾ, ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸਨੂੰ ਆਗਿਆ ਨਾ ਮਿਲੀ। ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗਾ ਪਹਿਲਾਂ, ਫੇਰ ਦੌੜ

ਗਿਆ। ਆਪਣੇ ਬਾਪੂ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਜਿਹੀ ਬੰਦੂਕ ਚੁਕ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਯੁੱਧ ਵਿਚ ਮਾਰਿਆ ਗਿਆ। ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਉਸਦੀ ਯਾਦਗਾਰ ਹੈ। ਇਸ ਜੰਗ ਨੇ ਬੇਅੰਤ ਨੁਕਸਾਨ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਤਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ? ਅਸੀਂ ਮਰ ਗਏ ਪਰ ਹਾਰੇ ਤਾਂ ਨਹੀਂ। ਦੇਖ ਲਓ ਹੁਣ ਮੇਰਾ ਈਰਾਨ। ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਦੇਖਿਆ ਹੋਇਐ। ਕੀ ਘੱਟ ਹੈ ਇਥੇ ਅਮਰੀਕਾ ਤੋਂ?

ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਅਨਪੜ੍ਹ (ਚਅਤਾਜ;ਕਦ) ਮਜ਼ਦੂਰ ਦੀ ਦਿਨ ਦੀ ਦਿਹਾੜੀ ਭਾਰਤੀ ਕਰੰਸੀ ਦੇ ਮੁਤਾਬਕ 750 ਰੁਪਏ ਹੈ। ਸਭ ਕੋਲ ਕਾਰਾਂ। ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਕਿਸੇ ਕਿਸੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਕੋਲ ਹੈ ਬਸ। ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲਾ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ 'ਤੇ ਜਾਏ, ਆਪੇ ਪਾਈਪ ਚੁਕ ਕੇ ਟੈਂਕੀ ਫੁੱਲ ਕਰੇ ਤੇ ਜਾਵੇ। ਮੋਟਰ ਸਾਈਕਲ ਵਾਲੇ ਤੋਂ ਕੋਈ ਪੰਪ ਮਾਲਕ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ। ਫੁੱਲ ਅਤੇ ਫਰੂਟ ਏਡੋ ਏਡੋ ਵਡੇ, ਲਗਦੇ ਨਕਲੀ ਨੇ।

ਅਨਸਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਦਸ ਕੁ ਕਿਲੋ ਕਣਕ ਦੇ ਆਟੇ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕਰੋ। ਉਸਨੇ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬਿਠਾ ਲਏ ਤੇ ਬੇਕਰੀ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੇ ਜਾਕੇ ਆਟੇ ਦੀ ਲੋੜ ਦੱਸੀ। ਨਾਨਬਾਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਤਾਂ ਹੈ ਆਟਾ ਵੇਚਣਾ ਮਨਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਮਹਿਮਾਨ ਹਨ, ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਦੇ ਦੇਹ। ਫਾਰਸੀ ਵਿਚ ਉਹ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੀ ਆਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। 'ਮੈਂ ਆਇਆ', ਆਖਕੇ ਅਨਸਾਰੀ ਕਿਧਰੇ ਗਿਆ, ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਾਦ ਆ ਗਿਆ। ਇਕ ਕਿਤਾਬ ਦੇਹਾਂ ਨੇ ਖੋਲ੍ਹੀ। ਉਸ ਪਿਛੋਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾਨਬਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਅਹੁ ਪਿਆ ਆਟਾ। ਜਿੰਨਾ ਮਰਜ਼ੀ ਲੈ ਜਾਓ। ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ, ਬਾਰ ਬਾਰ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਵੀ। ਮੈਨੂੰ ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਆਖਰ ਵਿਚ ਨਾਨਬਾਈ ਨੇ ਆਟਾ ਦੇਣ ਲਈ ਇਹ ਸ਼ਰਤ ਰੱਖੀ ਕਿ ਹਾਫਿਜ਼ ਦੇ ਦੀਵਾਨ ਵਿਚੋਂ ਹੁਕਮਨਾਮਾ ਲਓ। ਮੈਂ ਦੀਵਾਨ ਲੈਕੇ ਆਇਆ ਸੀ। ਵਾਕ ਨਿਕਲਿਆ - ਨੇਕ ਦਿਲ ਨਾਲ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰੇਗਾ, ਖੁਦਾ ਮਿਹਰਬਾਨ ਹੋਵੇਗਾ। ਨਾਨਬਾਈ ਆਟਾ ਵੇਚਦਾ ਫਤਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੰਸ ਸ ਰੱਦ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਬੇਕਰੀ ਦਾ।

ਈਰਾਨ ਦਾ ਪੁਰਾਤਨ ਨਾਮ ਆਰੀਆਨ ਹੈ, ਆਰੀਆਂ ਦਾ ਦੇਸ। ਜਦੋਂ ਲਗਭਗ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਆਰੀਆਂ ਦਾ ਇਕ ਕਾਫਲਾ ਮੱਧ ਏਸ਼ੀਆ ਤੋਂ ਚੱਲਕੇ ਯੋਰਪ ਵਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਇਕ ਕਾਫਲਾ ਸਿੰਧ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਦਾਖਲ ਹੋਇਆ, ਉਦੋਂ ਇਸ ਕਾਫਲੇ ਨੇ ਸਿੰਧ ਵਾਦੀ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਆਰੀਆ-ਵਰਤ ਰੱਖਿਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਲੋਕਵੇਦ ਵਿਚ ਦੋ ਬੜੇ ਪਿਆਰੇ ਸ਼ਬਦ ਪੁਰਾਤਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਵਰਤੀਏ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਕ ਹੈ ਅੜਿਆ, ਦੂਜਾ ਅੜੀਏ। ਪੁਰਾਣੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਸਤਿਕਾਰ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਮਰਦ ਨੂੰ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਆਰੀਯੈ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਅੜਿਆ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੋਇਆ ਤੇ ਔਰਤ ਨੂੰ ਆਰੀਯੀ ਕਿਹਾ

ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸਤੋਂ ਅੜੀਏ ਸ਼ਬਦ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਹੋਇਆ। ਜਦੋਂ ਭਾਰਤੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਸਾਬਤ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ, ਸੰਸਾਰ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਈਰਾਨੀਆਂ ਅਤੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਪਾਰਸੀਆਂ ਨੇ ਕੀਤਾ ਜੋ ਅਰਬਾਂ ਦੇ ਹਮਲਿਆਂ ਵਕਤ ਇਥੇ ਆ ਵਸੇ ਸਨ। ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੁਰਾਤਨ ਆਰੀਆਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਪਹਿਲਵੀ ਸੀ। ਪਹਿਲਵੀ ਵਿੱਚ ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਜੰਦ ਅਤੇ ਅਵੇਸਤਾ ਹਨ। ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਕਾਫਲੇ ਪਹਿਲਵੀ ਬੋਲਦੇ ਬੋਲਦੇ ਕੂਚ ਕਰ ਗਏ, ਨਵੇਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਨਵੇਂ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਜਾਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਲਿਖਤ ਅਤੇ ਉਚਾਰਣ ਬਦਲ ਗਏ। ਉਦਾਹਰਣ ਦਿੰਦਿਆਂ ਉਹ ਮਿਸਾਲਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਨਾ ਪਹਿਲਵੀ ਵਿਚ ਟਵਰਗ (ਟ, ਠ, ਡ, ਢ, ਣ) ਸੀ ਨਾ ਉਸਦੇ ਅਜੋਕੇ ਰੂਪ ਫਾਰਸੀ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਟਵਰਗ ਹੈ। ਇਹ ਦ੍ਰਾਵੜ ਧੁਨਾਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਵਿਚ ਸ਼ਾਮਲ ਹੋ ਗਈਆਂ ਕਿਉਂਕਿ ਗਵਾਂਢੀ ਦ੍ਰਾਵੜਾਂ ਨੇ ਅਸਰ ਕਰਨਾ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਸਿੱਧ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੁਰਾਣੀ ਫਾਰਸੀ, ਜਿਸਨੂੰ ਪਹਿਲਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਭਾਰੋਪੀ ਬੋਲੀਆਂ ਦੀ ਮਾਂ ਕਿਵੇਂ ਹੋਈ ?

ਮੇਰੇ ਮਨ ਉਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਿਉਂ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਈਰਾਨੀ ਮੁਸਲਮਾਨ, ਪੁਰਾਤਨ ਪਾਰਸੀ ਧਰਮ (ਜ਼ੋਰਾਸਟਰੀ ਮੱਤ) ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਦੇ ਦੋ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਇਕ ਤਾਂ ਮੈਂ ਧਰਮਾਂ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਜਾਣਿਆਂ ਕਿ ਅਰਬਾਂ ਨੇ ਪਾਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਬੇਦਰੇਗ ਹੋਕੇ ਵੱਢਿਆ ਟੁੱਕਿਆ, ਕੇਵਲ ਉਹ ਬਚ ਸਕੇ ਜਿਹੜੇ ਉਜੜ ਕੇ ਭਾਰਤ ਆ ਗਏ। ਜਿਹੜਾ ਮੁਸਲਮਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੋ ਛੱਡ ਦਿਤਾ ਬਾਕੀ ਕਤਲ ਕੀਤੇ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਮ ਸਿਖ ਇਹ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਵੈਦਿਕ ਮੱਤ ਨਾਲ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਵਿਚਾਰਧਾਰਕ ਸਾਂਝ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਕਾਰਨ ਬੇਸ਼ਕ ਰੂਹਾਨੀ ਸਾਂਝ ਦੀ ਥਾਂ ਸਿਆਸੀ ਹਨ, ਪਰ ਅਜਿਹੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਵਧ ਘਟ, ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਮੌਜੂਦ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹੋ ਵਖਰੇਵਾਂ ਪਾਰਸੀਆਂ ਅਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਹੋਵੇਗਾ। ਮੇਰਾ ਖਿਆਲ ਗਲਤ ਸਾਬਤ ਹੋਇਆ। ਸ਼ੀਆ ਈਰਾਨੀ, ਪਾਰਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਰਸੀ ਹਕੂਮਤਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਥਕਦੇ ਨਹੀਂ। ਦਾਰਾ, ਰੁਸਤਮ, ਸੁਹਰਾਬ, ਇਸਫੰਦਯਾਰ, ਨੌਸ਼ੇਰਵਾਂ ਆਦਿਕ ਸੁਲਤਾਨਾ ਉਪਰ ਕਿੱਸੇ, ਕਸੀਦੇ ਤੇ ਮਹਾਂਕਾਵਿ ਰਚੇ ਗਏ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕ ਪਾਠ ਕੋਰਸਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਆਖਰੀ ਦੋ ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਦੇ ਪਿਛੇ ਪਹਿਲਵੀ ਪਛੇਤਰ ਲਾਇਆ ਤੇ ਪਹਿਲਵੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਿਚ ਫਖਰ ਜਾਹਰ ਕੀਤਾ। ਇਛੁੱਕ ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਜ ਵੀ ਪਹਿਲਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਰਸੀਆਂ ਦੇ ਪੁਰਾਤਨ ਧਰਮ ਮੰਦਰ ਆਤਿਸ਼-ਦੇਦਗਾਹ (ਅਗਨੀ ਮੰਦਰ) ਪੂਰੀ ਅਹਿਤਿਆਤ

ਨਾਲ ਸੰਭਾਲੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਜੋਤ ਲਗਾਤਾਰ ਬਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤਕ ਹਿਜਰੀ ਕੈਲੰਡਰ ਲਾਗੂ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਾਰਸੀਆਂ ਦਾ ਕੈਲੰਡਰ ਲਾਗੂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਸੂਰਜੀ ਕੈਲੰਡਰ ਹੈ ਜੋ ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਤਿਥਾਂ ਉਪਰ ਆਧਾਰਿਤ ਹਿਜਰੀ ਕੈਲੰਡਰ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਵਧੀਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੈ।

ਪੁਰਾਤਨ ਤਿਉਹਾਰ ਨੌਰੋਜ਼ ਹਰ ਸਾਲ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਨੌਰੋਜ਼ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਨਵਾਂ ਦਿਨ, ਜਿਵੇਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ ਨਵਾਂ ਸੰਮਤ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਾਂ ਨਰਾਤਿਆਂ ਦਾ ਤਿਉਹਾਰ ਮਨਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਉਂ ਈਰਾਨ ਵਿੱਚ ਦੋ ਹਫ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਰਕਾਰੀ ਛੁੱਟੀਆਂ ਦੌਰਾਨ ਜਸ਼ਨ ਮਨਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੀ ਮੇਜਬਾਨ ਸੰਸਥਾ ਮਰਕਜ਼ਿ ਆਦੀਆਨ (ਸੈਂਟਰ ਆਫ ਰਿਲੀਜਸ ਸਟੱਡੀਜ਼) ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖੋਗੇ ਕਿ ਮੁੱਖ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਉਪਰ ਪਾਰਸੀ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਡਾਟ ਚਿਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਵਿਚਕਾਰ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਗ੍ਰੰਥ, ਫਿਰ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਆਕਾਰ ਘਟ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਗੁੰਬਦ ਬਣ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਕਿਤਾਬ ਖੋਲ੍ਹਕੇ ਦੇਖਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਛਪਾਈ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਦੇਖਕੇ ਅਕਲ ਦੰਗ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਿਖਾਂ ਉਪਰ ਮੁਗਲਾਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਖਤੀਆਂ ਕੀਤੀਆਂ ਸਨ, ਔਰਤਾਂ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਤਕ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, ਇਹ ਜ਼ਾਲਮਾਨਾ ਦੌਰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਦੇਰ ਚੱਲਿਆ? ਮੈਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਲਗਭਗ ਦੋ ਸਦੀਆਂ। ਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਬੱਸ? ਸਿਰਫ ਦੋ ਸਦੀਆਂ? ਅਸੀਂ ਸੀਆ ਹਾਂ। ਡੇਢ ਹਜ਼ਾਰ ਸਾਲ ਤੋਂ ਸੁੰਨੀਆਂ ਵਲੋਂ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਨਿਰੰਤਰ ਕਹਿਰ ਢਾਹਿਆ ਜਾਂਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਬੰਦ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਤੁਹਾਡੇ ਉਪਰੋਂ ਇਹ ਬਲਾ ਟਲ ਤਾਂ ਗਈ ਨਾ ਆਖਰ। ਸਾਡੇ ਉਪਰੋਂ ਨਹੀਂ ਟਲਦੀ। ਇਥੇ ਕੇਵਲ ਈਰਾਨ ਵਿਚ ਬਹੁਗਿਣਤੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸ਼ੀਆ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹਨ ਪਰ ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਘਟ ਗਿਣਤੀ ਵਜੋਂ ਦੁਖ ਉਠਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਈਰਾਨ ਦੇ ਪੁਰਾਣੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਤੁਰਕ ਸਨ। ਤੁਰਕ ਬਹੁਤ ਹਿੰਮਤੀ ਅਤੇ ਲੜਾਕੂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਈਰਾਨੀ ਸ਼ਾਂਤ ਸੁਭਾ ਦੇ ਹਨ। ਬੜੀ ਵਾਰ ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੇ ਚਾਹਿਆ ਕਿ ਤੁਰਕਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਹੋ ਜਾਵੇ ਪਰ ਅਸਫਲ, ਕਿਉਂਕਿ ਤੁਰਕ ਸੁੰਨੀ ਹਨ, ਈਰਾਨੀ ਸ਼ੀਆ। ਰੂਸੀ ਆਜ਼ਰਬਾਈਜਾਨ ਕਦੀ ਈਰਾਨ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਸੀ। ਇਨਕਲਾਬ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਵੀ ਉਹ ਕਮਿਊਨਿਸਟ ਨਹੀਂ ਹੋਏ ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਕਲਚਰ ਪਿਆਰਾ ਸੀ। ਨਾ ਉਹ ਆਪ ਕਿਸੇ ਵਿਚ ਘੁਸਪੈਠ ਕਰਨ, ਨਾ ਆਪਣੇ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੜਨ ਦੇਣ। ਜਿਵੇਂ ਜਰਮਨਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਫਰਾਂਸੀਸੀ ਜੰਗਬਾਜ਼ ਨਹੀਂ, ਇਵੇਂ ਤੁਰਕਾਂ ਅਤੇ ਲਾਲ ਫੌਜਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਈਰਾਨੀ, ਲੜਾਕੂ ਨਹੀਂ। ਨੀਵੀਂ ਪਾਈ, ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਬਚਦੇ ਬਚਾਂਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਰਹੇ।

ਨਾ ਆਪਣੇ ਸੰਸਕਾਰ ਛੱਡੇ ਨਾ ਆਪਣਾ ਧਰਮ। ਲੈਨਿਨ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਬਾਅਦ ਹਚਤਵਜਜਿਕਤ ਠਕ ਦਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਸਾਲਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਹੈ। ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਅਸਰ ਜਿਵੇਂ ਯੋਰਪ ਉਪਰ ਦੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉਵੇਂ ਦੁਨੀਆਂ ਉਪਰ ਈਰਾਨ ਦਾ ਅਸਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹਰ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਦਿਸੇਗਾ। ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਫਰਾਂਸੀਸੀਆਂ ਵਾਂਗੂੰ ਹੀ ਈਰਾਨੀ ਅੱਯਾਸ਼ ਹਨ, ਸੁਸਤ ਹਨ, ਕਲਾਕਾਰ ਹਨ, ਨਿਰਾਸ਼ਾਵਾਦੀ ਹਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਇਹ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਹੋਰੋਡੋਟਸ ਤੋਂ ਲੈਕੇ ਅੱਜ ਤਕ, ਸਾਬਤ ਇਹ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕਬੂਲਣ ਦੀ ਥਾਂ ਈਰਾਨੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ।

ਈਰਾਨੀਆਂ ਦਾ ਸਰਬੋਤਮ ਨਸ਼ਾ ਸ਼ਾਇਰੀ ਹੈ। ਵਪਾਰੀ, ਕਿਸਾਨ, ਮਜ਼ਦੂਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਗਾਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਦਿਖਾਈ ਦੇਣਗੇ। ਬੱਸ ਜਾਂ ਰੇਲ ਦੇ ਡਬੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਇਕ ਜਣਾ ਕਿਸੇ ਗੀਤ ਜਾਂ ਨਾਅਤ ਦੀ ਸੁਰ ਛੇੜ ਦਏਗਾ, ਸਾਰੇ, ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪੈਣਗੇ। ਇਕ ਈਰਾਨੀ ਨੇ ਖੁਦ ਬਾਬਤ ਟਿੱਪਣੀ ਦਿਤੀ, "ਮੇਰਾ ਦੇਸ ਸਭ ਤੋਂ ਉੱਤਮ ਹੈ। ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਕਾਨੂੰਨ ਦਿੱਤਾ, ਜਰਮਨਾਂ ਨੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਚਿੰਤਨ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਈ ਤੇ ਈਰਾਨ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਸੁਹਣੇ ਸੁਹਣੇ ਝੂਠ ਬੋਲਣੇ ਸਿਖਾਏ। ਈਰਾਨੀਆਂ ਵਰਗੇ ਗੱਪੀ ਕਿਥੇ ਮਿਲਣਗੇ?" ਇਹ ਟਿੱਪਣੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਰਟ ਵਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਲੈਟੋ ਨੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਨਕਲਚੀ ਤੇ ਗੱਪੀ ਕਹਿ ਕੇ ਨਿੰਦਿਆ ਸੀ। ਮਨਸੂਰ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਉਸਦੇ ਮੁਰੀਦਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਖ਼ਿਲਾਫ਼ ਬਗਦਾਦ ਵਿਚ ਅਫਵਾਹਾਂ ਫੈਲਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਹਸਦਿਆਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਸੀ - ਫਿਰ ਤਾਂ ਆਪਾਂ ਕਮਾਲ ਹਾਂ। ਇਸਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਦੇਸ ਦੇ ਜਾਹਲ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਆਪਾਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਹੋਰ ਕੀ ਚਾਹੀਦੇ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ? ਸ਼ੇਖ ਸਾਅਦੀ ਸ਼ਰੇਆਮ ਆਖਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਸਚ ਬੋਲਣ ਦੀ ਕੀ ਲੋੜ ਜਿਹੜਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰੇ? ਉਹ ਝੂਠ ਚੰਗਾ ਜਿਸ ਨਾਲ ਸਦਭਾਵਨਾ ਬਣੇ, ਪਿਆਰ ਰਹੇ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਗੱਪ ਛੁਪਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲੋਂ ਈਰਾਨੀ ਚੰਗੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਦਸਦੇ ਹਨ ਅਸੀਂ ਗੱਪੀ ਹਾਂ। ਜਿਹੜਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸੀ ਜਾਵੇ ਕਿ ਮੈਂ ਗੱਪੀ ਹਾਂ, ਉਹ ਗੱਪੀ ਕਿਵੇਂ ਹੋਇਆ ਵੈਸੇ?

ਮੈਸੋਪੋਟਾਮੀਆਂ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੇ ਬੁੱਤ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਜਾਂ ਸਲੇਟਾਂ ਉਪਰ ਜਿਹੜੇ ਚਿਹਰੇ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਵਿਆਪਕ ਦੁਖ ਝਲਕਦਾ ਹੈ। ਦਰਦ ਹੈ, ਪਰ ਚਿਹਰਾ ਸ਼ਾਂਤ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਰੋਣ ਤੋਂ ਬਾਦ ਦੇ ਨਕਸ਼, ਜਿਵੇਂ ਮੋਨਾਲਿਜ਼ਾ। ਹਤਰ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਫਗਾਨਿਸਤਾਨ ਤਕ ਦੀ ਖੁਦਾਈ ਵਿਚੋਂ ਦੁਖ ਦੀ ਦਾਸਤਾਨ ਨਿਕਲੀ। ਦੁਖ ਦੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਹੁ ਪਤਾ ਨਹੀਂ, ਦੁਖ ਦਾ ਰਹੱਸ ਵਿਆਪਕ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਨੂੰ ਕਿਹਾ - ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਮਿਫਤਾਹ ਅਤੇ ਰਜ਼ਾ

Nib- symbol of Tehran world book fair

ਅੰਤਾਰ ਵੱਲ ਨਜ਼ਰ ਮਾਰੀਂ ਕਦੀ। ਹੱਸਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ, ਹਰ ਕਮੀ ਪੇਸ਼ੀ ਪੂਰੀ ਕਰਨ ਲਈ ਤਤਪਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਮਿਲਣ ਸਾਰ ਹਨ, ਪਰ ਤੈਨੂੰ ਲਗਦਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਦੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਾਸੇ ਦੁਖ ਮੌਜੂਦ ਹੈ? ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਹੱਸ ਪਿਆ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ - ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਉਪਰ ਕਿਉਂ, ਹਰੇਕ ਈਰਾਨੀ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਸੋਗ ਦੀਆਂ ਨਿਸ਼ਾਨੀਆਂ ਨੇ। ਦੇਖੋ, ਸਾਡੇ ਈਮਾਮਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦੀਆਂ ਤਰੀਕਾਂ ਦਾ ਵੀ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਪਤੈਂ, ਹਸਨ, ਹੁਸੈਨ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਈਮਾਮਾਂ ਦੇ ਜਨਮ ਦਿਨ ਈਰਾਨੀ ਨਹੀਂ ਮਨਾਉਂਦੇ, ਸ਼ਹਾਦਤਾਂ ਦੇ ਦਿਨ ਮਨਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਰੋਂਦੇ ਹਨ। ਈਰਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਉਂ ਲਗਦੈ ਜਿਵੇਂ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ, ਹੱਸਣ ਖੇਡਣ ਨਾਲ ਅੱਲਾਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋ ਜਾਂਦੈ, ਜਿਵੇਂ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਖ ਵਿਚ ਦੇਖਕੇ ਉਹ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੋਵੇ।" ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ, ਮਸਜਿਦ ਵਿਚ ਮਾਈਕ ਉਪਰ ਇਕ ਬੰਦਾ ਗਾ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ, ਵਿਚ ਵਿਚ ਹਿਚਕੀਆਂ ਹਟਕੋਰੇ ਲੈਂਦਾ, ਸਭ ਸਰੋਤੇ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝੀ ਜਾਂਦੇ। ਕਿਸੇ ਸ਼ਹੀਦ ਦਾ ਦੁਖ। ਗਾਉਣ ਵਾਲਾ ਖੁਦ ਨਹੀਂ ਰੋਂਦਾ, ਰੋਣ ਵਰਗੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਅਨੇਕ ਵਾਰ ਇਹੋ ਗੀਤ ਗਾ ਚੁਕੈ ਤੇ ਗਾਏਗਾ।

ਮੈਂ ਕਿਹਾ - ਪਰ ਔਰਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਲਗਦੀਆਂ ਨੇ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਲਗਦੀਆਂ ਈ ਨੇ, ਹਨ ਨਹੀਂ। ਔਰਤਾਂ ਆਦਮੀਆਂ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਹਾਲਾਤ ਨਾਲ ਸਮਝੌਤਾ ਛੇਤੀ ਕਰਨਾ ਜਾਣਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਨੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਬਰਨ ਬੁਰਕਾ ਪਹਿਨਣਾ ਪਸੰਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮਰਦ ਨੇ ਇਹ ਵਰਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਪਰ ਠੋਸੀ ਹੈ। ਹੋਣਾ ਤਾਂ ਇਹ ਚਾਹੀਦੈ ਕਿ ਮਰਦਾਂ ਦੇ ਲਿਬਾਸ ਔਰਤ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਕਰੇ

ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਹੀ ਮਾਹਿਰ ਹੁਨਰਵੰਦ ਹੈ ਪਰ ਹੋ ਉਲਟ ਗਿਆ। ਕੁੜੀਆਂ ਫੌਜ ਵਿਚ ਹਨ, ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਹਨ, ਨਰਸਾਂ ਤੇ ਡਾਕਟਰ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵਰਦੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਨੀ ਲਗਦੀਆਂ। ਕਈ ਤਾਂ ਅਪਣੀ ਵਰਦੀ ਆਪਣੇ ਦਫਤਰ ਵਿਚ ਰਖੀ ਰਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਡਿਊਟੀ 'ਤੇ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਪਹਿਨ ਲਈ ਤੇ ਵਾਪਸੀ ਵਕਤ ਅਪਣਾ ਸਿਵਲ ਪਹਿਰਾਵਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਮਰਦ ਖੁਦ ਇਸਲਾਮੀ ਵਰਦੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੈ ਪਰ ਔਰਤ ਉਪਰ ਇਸ ਦੀ ਪਾਬੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤਾਂ ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਈ। ਹੋਰ ਵੀ ਬਬੇਰਾ ਕੁਝ ਐ। ਕਈ ਅੰਦੋਲਨ ਵੀ ਛਿੱਤੇ ਔਰਤਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਮੇਂ ਸਮੇਂ। ਬਹੁਤੀਆਂ ਔਰਤਾਂ ਪਹਲਵੀ ਰਾਜ ਨੂੰ ਹੁਣ ਦੇ ਮੌਲਵੀ ਰਾਜ ਨਾਲੋਂ ਠੀਕ ਮੰਨਦੀਆਂ ਨੇ।

ਮੇਰੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕਈਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਦਿਖਾਇਆ ਜਿਥੇ ਕੋਈ ਕੁੜੀ, ਕੋਈ ਔਰਤ ਮੋਬਾਈਲ ਕੰਨ ਨੂੰ ਲਾਈ ਸ਼ਹੀਦ ਦੀ ਗਾਥਾ ਸੁਣ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਰੋਈ ਜਾਂਦੀ। ਬੇਅੰਤ ਸੁਹਣਾ ਈਰਾਨ ਬੇਅੰਤ ਉਦਾਸੀ ਦੇ ਦੌਰ ਵਿੱਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਮੈਂ ਅੱਖੀਂ ਦੇਖਿਆ।

ਪ੍ਰੈੱਸ ਉਪਰ ਤੇ ਸਿਨੇਮਾ ਉਪਰ ਸੈਂਸਰ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਘਟਨਾ ਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਸਾਲ 2003 ਵਿਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਦੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਬੀਬੀ ਅਜ਼ਰ ਨਫੀਸੀ ਦੀ ਕਿਤਾਬ ਵਕ:ਰ;ਜਵਜਅ ਓਕੀਗਅ ਫੋਰਬ ਐਸਟੇਟ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਲੰਦਨ, ਫਿਰ ਨਿਊਯਾਰਕ ਤੋਂ ਛਾਪੀ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੀ ਦਾਸਤਾਂ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਬਿਆਨ ਕਰਾਂਗੇ।

ਪੰਜ ਮਈ ਨੂੰ ਦੁਨੀਆਂ ਭਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਦੇਖਣ ਗਏ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਕਿਤਾਬਖਾਨਾਇ ਮਰਅਸੀ ਨਜ਼ਫੀ। ਸੱਤ

ਮੰਜਲਾਂ ਦੀ ਇਮਾਰਤ ਹੈ ਜਿਸਦੀਆਂ ਦੋ ਮੰਜਲਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚ ਹਨ। ਨਜ਼ਦੀ ਗਰੀਬ ਘਰ ਵਿਚ ਜੰਮਿਆਂ, ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਪੱਚੀ ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਦਾ ਸੀ ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਇਕ ਗੋਰਾ ਕੁਰਾਨ ਦੀ ਸੁਹਣੀ ਸੈਂਚੀ ਖਰੀਦ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮਰਾਸ਼ੀ ਨਜ਼ਦੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ - ਅਰਬੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੀ ਨੀ, ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਈਮਾਨ ਹੈ ਇਸ ਵਿਚ, ਫਿਰ ਇਹ ਕਿਉਂ ਖਰੀਦਦੇ ਨੇ? ਉਸਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਬਹੁਤ ਕੀਮਤੀ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਗਰੀਬ ਲੋਕ ਡਾਲਰਾਂ ਬਦਲੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਮਰਾਸ਼ੀ ਨੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਠਾਣ ਲਈ - ਮੈਂ ਇਹ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁਟੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਚਾਵਾਂਗਾ।

ਉਹ ਅੱਠ ਪਹਿਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਵਕਤ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਾ, ਜਿਹੜੇ ਧਨਵਾਨ ਖੁਦ ਹੱਜ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਨਾ ਹੁੰਦੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਲੈਕੇ ਹੱਜ ਕਰ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਬਚਤ ਨਾਲ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੀ ਪੇਂਟਿੰਗ, ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਖਰੀਦ ਕੇ ਸੰਭਾਲ ਲੈਂਦਾ। ਅੰਗਰੇਜ਼ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬ ਖਰੀਦਦੇ ਦੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨਾਲ ਲੜ ਪਿਆ, ਗੋਰਾ ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਮਰਾਸ਼ੀ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਗੋਰੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟ ਦਿਤਾ। ਪੁਲਸ ਵਿਚ ਸ਼ਿਕਾਇਤ ਹੋਈ। ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਹਵਾ ਖਾਧੀ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਸ ਦੇ ਜਨੂਨ ਅਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗਾ। ਸਹਾਇਤਾ ਮਿਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਸ਼ਹਰਤ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਕਬੂਲ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਆਇਤੁੱਲਾ ਦਾ ਖਿਤਾਬ ਦਿਤਾ ਤੇ ਲਾਇਬਰੇਰੀ ਉਸਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਧਨ ਮਿਲਿਆ। ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਮੇਨਗੇਟ ਉਪਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ- ਇਹ ਇਮਾਰਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਜੇਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੂੰ ਇਥੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲਿਜਾਕੇ ਪੜ੍ਹੋ।

ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ ਖੱਲ ਉਪਰ ਉਕਰਿਆ 1300 ਸਾਲ ਪੁਰਾਣਾ ਕੁਰਾਨ ਪਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅਰਬੀ ਅੱਖਰਾਂ ਉਪਰ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਹਨ। ਲੰਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਉਸ ਜ਼ਮਾਨੇ ਲਗਾਂ ਮਾਤਰਾਂ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਕੰਮ ਚਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਬੂਲ ਅਸਬਦ, ਜੋ ਅਰਬੀ ਦਾ ਮਾਹਿਰ ਸੀ ਤੇ ਕੁਰਾਨ ਦਾ ਹਾਫਿਜ਼, ਨੇ ਇਸਦੀ ਦੂਜੀ ਇਸ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਨਕਲ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈ। ਅਸਬਦ ਦੇ ਉਚਾਰਣ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਜ਼ਬਰ ਲਾਏ ਗਏ। ਮਰਾਸ਼ੀ ਨੇ ਉਰਮਚੀ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਚੀਨੀਆਂ ਦੀ ਹਥ-ਲਿਖਤ ਕੁਰਾਨ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਿਸ ਲਿਖਤ ਨੂੰ ਖਤਿ ਬਹਾਰੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਅਰਬੀ ਫਾਰਸੀ ਲਿਖਤਾਂ ਵਖ ਵਖ ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਹਨ - ਤੈਮੂਰੀ, ਤਹਿਰਾਨੀ, ਸਫਵੀ, ਔਜ਼ਾਰੀ, ਸ਼ੀਰਾਜ਼ੀ, ਇਸਫਾਹਾਨੀ, ਕਸ਼ਮੀਰੀ; ਲਿਪੀ-ਸ਼ੈਲੀਆਂ ਦੇ ਡਿਜ਼ਾਈਨ ਮੋਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਘੋੜੇ ਦੇ ਇਕ ਵਾਲ ਨੂੰ ਬਤੌਰ ਨਿੱਬ ਵਰਤਦਿਆਂ ਬੇਅੰਤ ਬਰੀਕ ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ ਜੋ ਕੇਵਲ ਲੈਂਜ਼ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਕਰੇ ਦੀ ਖੱਲ ਉਪਰ ਦਾਉਦ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਲਾਤੀਨੀ ਅੰਜੀਲ ਪਈ ਹੈ ਜਿਸਦੇ 200 ਪੰਨੇ ਹਨ ਤੇ 16

ਕਿਲੋ ਭਾਰੀ ਹੈ। ਇਬੋਪੀਅਨ, ਇਬਰਾਨੀ ਤੇ ਆਰਮੀਨੀ ਲਿਪੀ ਵਿਚ ਅੰਜੀਲਾਂ ਹਨ। ਪਾਲੀ, ਤਿਬਤੀ, ਬਰਮੀ ਤੇ ਗੁਰਮੁਖੀ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਪਈਆਂ ਹਨ।

ਮਰਾਸ਼ੀ ਨੇ ਦੋਸਤਾਂ ਨੂੰ ਖਤ ਲਿਖਿਆ - ਜੇ ਮੰਗਣ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਨਾ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਬੁਰਾ ਨਾ ਮਨਾਣਾ, ਅਪਣੀ ਮਹਿਬੂਬ ਕਿਸੇ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਕੌਣ ਦਿੰਦਾ ਹੈ?

ਇਕ ਹੋਰ ਖਤ ਵਿਚ ਲਿਖਿਆ - ਇਸ ਵੇਲੇ ਮੇਰੀ ਜੇਬ ਵਿਚ 35 ਤੋਮਾਨ ਰਕਮ ਹੈ ਕੇਵਲ। ਕਰਜ਼ਾ ਬਹੁਤ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ 30 ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਨ ਪਰ ਰੱਖਣ ਲਈ ਚੰਗੀ ਥਾਂ ਨਹੀਂ। ਮੈਨੂੰ ਇਸ ਵਕਤ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਘਰ ਵਿਚ ਇਕ ਦਾਣਾ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ। ਯਾ ਖੁਦਾ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੇਰੇ ਇਲਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਤੇ ਇਤਬਾਰ ਨਹੀਂ - ਮਰਾਸ਼ੀ ਨਜ਼ਦੀ।

ਉਸਦੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜੀਅ ਇਮਾਰਤ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ। ਉਸਨੇ ਸਰਕਾਰ ਪਾਸ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਜਾਣ ਦੀ ਖਾਹਸ਼ ਜ਼ਾਹਰ ਕੀਤੀ। ਉਸਨੂੰ ਡਿਪਲੋਮੈਟ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਤਾ ਗਿਆ। ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਭਾਰਤ ਵਿਚਲੇ ਸਫਾਰਤਖਾਨੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਵਾਉ। ਸਫੀਰ ਨਾਲ ਫੋਨ ਮਿਲਾਇਆ ਗਿਆ। ਸਫੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਹਜ਼ੂਰ ਮੈਂ ਆਪ ਨੂੰ ਲੈਣ ਹਵਾਈ ਅਡੇ ਤੇ ਆਵਾਂਗਾ। ਜੇ ਜੋ ਥਾਵਾਂ ਦੇਖਣੀਆਂ ਹਨ ਦੱਸ ਦਿਉ, ਉਥੇ ਲਿਜਾਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਾਂਗੇ। ਮਰਾਸ਼ੀ ਨੇ ਕਿਹਾ - ਮੈਂ ਕੋਈ ਲਾਲ ਕਿਲਾ ਜਾਂ ਤਾਜ ਮਹੱਲ ਦੇਖਣ ਲਈ ਨੀ ਆਉਣਾ। ਅੱਜ ਤੱਕ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਤੋਂ ਵਧੀਕ ਫਾਰਸੀ ਦੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਛਾਪੀਆਂ ਗਈਆਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ, ਫੇਰ ਮਸ਼ੀਨਾ ਨਾਲ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਾਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਸਜਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਤੇ ਮੋਤੀ ਲਾਲ ਬਨਾਰਸੀ ਦਾਸ ਦੇ ਖਾਨਦਾਨਾ ਨੂੰ ਇਤਲਾਹ ਕਰੋ। ਜਦੋਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੇਗਾ ਕਿ ਮਰਾਸ਼ੀ ਨਜ਼ਦੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਹਾਜ਼-ਘਰ ਪੁੱਜੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿਆਰਤ ਪਹਿਲੋਂ ਕਰਾਂਗਾ, ਫੇਰ ਤੁਹਾਡੇ ਸਫਾਰਤਖਾਨੇ ਜਾਵਾਂਗਾ। ਫਾਰਸੀ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਖਾਨਦਾਨਾ ਨੇ ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਈ ਕੀਤਾ ਹੋਇਐ। ਮੈਂ ਮੰਗਦਾ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬਜ਼ੂਰਗ ਮੈਨੂੰ ਨਾਯਾਬ ਲਿਖਤਾਂ ਭੇਜਦੇ ਰਹੇ। ਮਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸੁਕਰਾਨਾ ਨਾ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅੱਲਾਹ ਨਾਰਾਜ਼ ਹੋਵੇਗਾ।

ਉਸਦੀ ਦੂਜੀ ਖਾਹਿਸ਼ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਲਾਸ਼ ਹਰਮ ਵਿਚ ਨਹੀਂ; ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦੇ ਬੂਹੇ ਦੀਆਂ ਪਉੜੀਆਂ ਹੇਠ ਦਫਨ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ, "ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਆਸ਼ਕ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਉਪਰ ਦੀ ਲੰਘਣਗੇ, ਉਹਨਾ ਦੇ ਕਦਮਾਂ ਦੀ ਛੂਹ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਸਕੂਨ ਮਿਲੇਗਾ।"

ਆਇਤੁੱਲਾ ਮਰਾਸ਼ੀ ਨਜ਼ਦੀ ਦੀ ਇਸ ਵਸੀਅਤ ਉਪਰ

ਅਮਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਕਬਰ ਉੱਪਰ ਇਹ ਅੱਖਰ ਉਕਰੇ ਹੋਏ ਹਨ ਜੋ ਨਜ਼ਦੀ ਨੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਦਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਖੁਦ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਲਿਖੇ ਸਨ - ਕਿਤਾਬ ਚੋਂ ਜੰਮਿਆਂ, ਕਿਤਾਬ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਿਹਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਕਿਤਾਬਖਾਨੇ ਵਿਚ ਆਰਾਮ ਕਰਾਂਗਾ।

ਅੱਜ ਇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵਿਚ 31 ਹਜ਼ਾਰ ਦੁਰਲਭ ਹਥ-ਲਿਖਤਾਂ ਹਨ। ਪੁਰਾਣੇ ਫਟੇ ਤੇ ਅੱਧੇ ਅਧੂਰੇ ਵਰਕੇ ਪੂਰੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸੇ ਰੰਗ ਦਾ ਕਾਗਜ਼ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਇਉਂ ਪੇਸਟ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਪਛਾਣ ਨਹੀਂ ਸਕੋਗੇ ਕਿਤੇ ਜੋੜ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਸ਼ੇਡ ਦਾ ਫਰਕ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਹੁਣ ਉਸਦਾ ਬੇਟਾ ਸੱਯਦ ਮਹਿਮੂਦ ਮਰਾਸ਼ੀ ਇਸ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਚੀਫ ਹੈ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੱਜ਼ਤੁਲ ਇਸਲਾਮ (ਇਸਲਾਮ ਦਾ ਦਾਰਸ਼ਨਿਕ) ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਮਿਲੀ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਮੈਂ ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਦਾ ਦੌਰਾ ਕੀਤਾ। ਹਿੰਦੁਸਤਾਨ ਵਿਚ ਮੀਰ ਹਾਮਿਦ ਹੁਸੈਨ ਵਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਕਬਰ ਆਗਰੇ ਵਿਚ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦਾਨਸ਼ਵਰ ਦਿਲਦਾਰ ਅਲੀ ਨਸੀਰਾਬਾਦੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀਆਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਫਖਰ ਹੈ। ਅਲੀਗੜ੍ਹ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਚੰਗੀ ਹੈ। ਹੈਦਰਾਬਾਦ ਗਿਆ ਤਾਂ ਦੁਖ ਹੋਇਆ ਕਿ ਲੁਕ ਛੁਪਕੇ ਸਲਾਰਜੰਗ ਵਿਚਲੀਆਂ ਨਾਯਾਬ ਕਿਤਾਬਾਂ ਯੋਰਪ ਨੂੰ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਨੇ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕੱਲੇ ਨਵਲ ਕਿਸ਼ੋਰ ਦੀਆਂ ਭੇਜੀਆਂ 500 ਫਾਰਸੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨੇ। ਕਲਕੱਤੇ ਦੀਆਂ 220 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਛਾਪਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਨੇ। ਆਗਰੇ, ਕਾਜ਼ੀ ਨੂਰੁੱਲਾ ਦੀ ਕਬਰ ਉੱਪਰ ਚਾਦਰ ਚੜ੍ਹਾਉਣ ਗਏ ਤਾਂ ਉਥੇ ਕੱਵਾਲ ਖੂਬਸੂਰਤ ਧੁਨਾ ਵਿਚ ਕਸੀਦਾ ਗਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਮੈਂ ਗਾਉਣ ਨੂੰ ਕੁਫਰ ਮੰਨਦਾ। ਮੈਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨੀਂ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਵੀ ਨਾਲ ਗਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਸਾਡੇ ਤੇ ਬੜੇ ਮਿਹਰਬਾਨ ਨੇ ਹਿੰਦੁਸਤਾਨੀ।

ਵਾਪਸੀ ਕਾਰ ਵਿਚ ਬੈਠਿਆਂ ਅਨਸਾਰੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ - ਵੇਖਿਆ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕਿਵੇਂ ਚਾਅ ਨਾਲ ਮਹਿਮੂਦ ਆਪਣੇ ਅੱਬਾ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵੀ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਵੀ ਦਿਖਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਮਹਿਮਾਨਾ ਨੂੰ ਇਹ ਖੁਦ ਅਟੈਂਡ ਕਰਦੈ। ਇਸ ਦੀ ਅੰਮਾ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਇਹ ਬੱਚਾ ਸੂਖਮ ਸੁਭਾਅ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੰਜ ਛੇ ਸਾਲ ਦੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਆਖਦੀ - ਜਾਹ ਅੱਬੂ ਨੂੰ ਜਗਾ ਕੇ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾ ਤਾਂ ਇਹ ਨਜ਼ਦੀਕ ਜਾਕੇ ਵਾਜ਼ ਨੀ ਮਾਰਦਾ ਸੀ, ਨਾ ਹੱਥ ਲਾਕੇ ਉਠਣ ਵਾਸਤੇ ਕਹਿੰਦਾ। ਅੱਬੂ ਦੇ ਪੈਰ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਛੁਹਾਇਆ ਕਰਦਾ।

ਬਿਨਾਂ ਦੱਸਿਆਂ ਇਕ ਦਿਨ ਖਲੀਲ ਗੰਬਰੀ ਦੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਘੰਟੀ ਖੜਕਾਈ। ਅੰਦਰੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ - ਕੌਣ ? ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੱਸਿਆ। ਪੰਜ ਮਿੰਟ, ਦਸ ਮਿੰਟ, ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਲੰਘ ਗਏ, ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਗਿਆ, ਮੁੜ ਜਾਵਾਂ ? ਆਖਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ - ਤੈਨੂੰ ਚੰਗਾ

ਨੀਂ ਲੱਗਾ ਮੇਰਾ ਆਉਣਾ ? ਇਹ ਗੱਲ ਐ ਤਾਂ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦੇਹ। ਚਲਾ ਜਾਨਾ। ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜਾ ਦੱਸਿਆ ਸੀ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਬਾਬਤ। ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਬੈਠਾ ਸੀ ਮਲੰਗਾਂ ਵਾਂਗ। ਤੁਹਾਡਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ, ਤਾਂ ਕੀ ਮੈਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆ ਜਾਂਦਾ? ਏਡਾ ਵਡਾ ਸ਼ਾਨ ਵਾਲਾ ਸਰਦਾਰ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆਏ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਅੰਦਰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਸੀ? ਮੈਂ ਫਟਾਫਟ ਘਰ ਠੀਕ ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਲਿਬਾਸ ਪਹਿਨਿਆ, ਦੇਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਲਾਈ ਨਹੀਂ ਕੋਈ। ਫੇਰ ਉਹ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਿਆ।

ਇਹ ਗਲ ਰੂਹਾਨੀ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ - ਕਿਸੇ ਈਰਾਨੀ ਨੂੰ ਝਿੜਕਣਾ ਨਹੀਂ। ਉਚੀ ਉਚੀ ਗੱਲ ਨੀਂ ਕਰਨੀ। ਇਹ ਫੱਟ ਰੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਵਾਂਗ।

ਰਿਚਰਡ ਫਰੀ ਅਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਪਰਸ਼ੀਆ ਵਿਚ ਲਿਖਦਾ ਹੈ - "ਪੁਰਾਣਾ ਫਾਰਸੀ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਤੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦਾਰਾ ਅਤੇ ਉਸਦੇ ਪੁੱਤਰ ਗਿਰਗਿਸ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਉੱਪਰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਆਕਾਮਨੀ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਸ਼ਾਨ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੀਆਂ ਲਿਖਤਾਂ ਵਿਚ ਦਾਰਾ ਬਾਰ ਬਾਰ ਇਹ ਲਫਜ਼ ਖੁਦਵਾਉਂਦਾ ਹੈ - "ਜੋ ਲਿਖਵਾਇਆ, ਸੱਚ ਲਿਖਵਾਇਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੱਚ ਮੰਨਣਾ।" ਜਿਵੇਂ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ - ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ਗੱਪੀ ਹਨ ਜੋ ਮੈਨੂੰ ਗੱਪੀ ਕਹਿਣਗੇ ਜਦੋਂ ਕਿ ਮੈਂ ਸੱਚਾ ਹਾਂ। ਲਿਖਤ ਤੋਂ ਲਗਦੈ ਕਿ ਪੂਰਾ ਗੱਪੀ ਹੈ। ਫੇਰ ਬੰਦਾ ਸੋਚਣ ਲਗਦੈ, ਗੱਪ ਲਿਖਵਾਉਣ ਲਈ ਪੱਥਰਾਂ ਉੱਪਰ ਏਨੀ ਮਿਹਨਤ ਕੌਣ ਕਰਦੈ? ਬਾਦ ਦੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਕਜਰ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸ਼ਿਲਾਲੇਖਾਂ ਦੇ ਬੋਲ ਸੁਹਣੇ ਹਨ, ਸ਼ਬਦ ਚੋਣ ਸੁਹਣੀ ਹੈ, ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਗੰਭੀਰ ਕੰਮ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਿਖਤ ਦੀ ਸਮੱਗਰੀ ਗੱਪ ਹੈ। ਅਵੇਸਤਾ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਮੰਤਰਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਵੀ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕੱਢ ਲਉ, ਉਲਟ ਅਰਥ ਵੀ ਨਿਕਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਹਾਲ ਸ਼ਾਇਰਾਂ ਦਾ ਹੈ। ਕੁੜੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣਗੇ ਰੱਬ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਸ਼ਰਾਬ ਅਤੇ ਜਾਮ ਦੇ ਸ਼ਿਅਰ ਹਨ, ਕਹਿਣਗੇ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਪੁਰਾਣੇ ਸ਼ਾਇਰ ਕਸੀਦਾਕਾਰ ਸਨ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਝੋਲੀ ਚੁੱਕ, ਫੇਰ ਸੂਫੀ ਆਏ, ਕੰਮਚੋਰ, ਸੁਸਤ, ਨਸ਼ੇਤੀ, ਫੇਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸ਼ਾਇਰ ਆਏ, ਰੋਮਾਂਟਿਕ, ਲੁੱਚੇ ਲਫੰਗੇ। ਤਿੰਨੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਨੇ ਕਲਚਰ ਖਰਾਬ ਕੀਤਾ, ਤਿੰਨੋਂ ਕਿਸਮ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਲਗਾਤਾਰ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਪੰਜ ਚਾਰ ਪੀੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਣ - ਕਹਿਣਗੇ ਅਸੀਂ ਈਰਾਨੀ ਹਾਂ। ਚਾਹੇ ਭਰਿਸ਼ਟ ਹੋਣ, ਗਰੀਬ ਹੋਣ, ਬਾਦਸ਼ਾਹਾਂ ਦੇ ਗੁਲਾਮ ਰਹੇ ਹੋਣ, ਆਖਣਗੇ ਇਹੀ - ਅਸੀਂ ਅਮੀਰ ਈਰਾਨੀ ਹਾਂ। ਈਰਾਨ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਅਮੀਰ, ਕਲਾ, ਭਵਨ ਨਿਰਮਾਣ ਤੇ ਇਤਿਹਾਸ, ਹਰੇਕ ਚੀਜ਼ ਅਮੀਰ ਹੈ।"

ਈਰਾਨ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਸਲਾਮ ॥

